

Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guide per l'utilizzo

Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

Inoltre ti chiediamo di:

- + *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.
- + *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.
- + *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.
- + *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertarti di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da <http://books.google.com>

MED.: 3750

~~71~~

E - - 0

C - - 3

W - - 12

23 - 3 - C -

✓32

1 - 1
1 - 1

D E

613.1

TYBVRTINI
N34tA E R I S

Salubritate Commentariu

A V C T O R E
T H O M A D E N E R I S
M E D I C O.

R O M A E,
Apud Alexandrum Zannettum. 1622.

Cum facultate Superiorum.

Della libreria del collegio della compa de JESU de M

**Imprimatur, Si videbitur Reuerendiss.
Pat. Mag. Sac. Pal. Apost.**

P. Episc. de Curte Vicesg.

DE mandato Reuerendiss. P. Hyacinthi Petronij Sacri Palatij Magistri, Ego infrascriptus legi diligenter commentarium de Tyburtini Aeris salubritate Auctore Thoma de Neris, in eoque nioi inueni quod S. Rom. Eccl. aut bonis moribus repugnet, in cuius fidem hæc proprio chirographo scripsi, ac subscripsi. Hac die 27. Augusti 1621.

Ego Prosper Martianus Medicus Physicus, &c.

Imprimatur, Fr. Ignatius Ciantes Magister, & Socius Reuerendiss. Pat. Mag. Fr. Hyacinthi Petronij Sacri Apostoli Palatij, Ord. Prædic.

ILLVSTRISS. PRINCIPI
MARCO ANTONIO
GOZADINO
S.R.E. CARDINALI AMPLISS.
ET EPISCOPO TYBURTINO.
AC S. D. N. GREGORII XV.
CONSOPRINO.

THOMAS DE NERIS
Tyburtinus. S.P.D.

 Vperioribus diebus e-
stiuis (Illustriſſ. ac
Reuerendiss. Prin-
ceps) horis quafifuc-
cissiuſſ , hoc de clementiſſima Ty-
burtini aëris ſalubritate opuscu-
lum , elucubraui : ſupprimen-
dumq; eſſe præ ingenij mei tenui-
tate duxeram; Cum illud neq; fa-
pientum aspectu, nec Romana au-

a 2 la

la dignum existimarem: Nō nul-
lorum autem amicorum hortatu,
eſ edere decreui, eſ tuo Illuftrif-
ſimo volui nomini nuncupare; nō
ſolum quia cum ſublimi iſta tua
dignitate, qua mirificè prefulges,
cum ſis etiam ſanguinis vinculo
S. D. N Gregorio X V. coniun-
ctus, ſumma eſt demum tibi inna-
ta probitas, equitas, atque religio,
quarum exemplo virtutum Chri-
ſtianam Rempub. iuuisti ſemper,
eſ quotidie iuuas; verum etiam
quia uſq; adeo ſumma eſt uniuer-
ſarum rerum gloria inſignitus, ut
tamquam virtutum cunctarum
exemplar potius admirandus, quam
imitandus eſſe videaris. Tanta
vero eſ tam eximia eſt in te bene-
ficen-

fcentia, ac morum dexteritas, qua
omnium tibi gratiam cōcilias, qua
studiosos summopere amas, fccues,
atq; complecteris, vt maiori ne sa-
pientia, an humanitate sis decora-
tus non facile sit iudicare. Ego sa-
nè cuilibet impar meritis, nemini
non secundus dignitate, ceteris ta-
men hac una incipiam esse bea-
tior, ditiorq; inopia, quod tibi uni
~~Car~~. Ampliss. in hisce pangendis
lucubrationibus mea semper desu-
dauit industria. Nimurum quido
ille persequuntur nostri aeris sa-
luberrimam amoeritatē, nullo ar-
gumento, quam ingenij meisteri-
litate minus propitio ipsas tibi iure
suo vindicabat; cum Tyburis Pa-
storalis isthcc dignitas, qua Solis

a 3 in-

instar clementissimos Coeli aspe-
ctus, et retardare potes, et admo-
nere, tum assiduum de bonis benè
merendi studium, quo singulis fa-
cilitate gratissimus nulli non es
præstantissimus largitate, tum ve-
ro mea non vulgaris obseruantia
erga illustrissimā istam Gozadī-
næ gentis purpuram. ergo ingenij
tibi mei fructus primi, prima liba-
mina debebantur, tu illa tuo no-
mine protegi, foueriq; grauate ne-
feras, et quoniam nec tuæ ampli-
tudo fortunæ restituēdi vicem po-
scit, nec meæ tenuitas remuneran-
di suggestit facultatem; Hūc certe
nostrī in te animi perpetuum ve-
luti testimoniū, atq; ob fidē habeto. Vale.
Romæ. Idibus Ianuarij 1622.

L E V I

LEVINI HIELII

ELEGIA

in gratiam Auctoris.

N E R V S init patrias cliuosi Tyburis
arces.

Ite, triumphales necitate ferta Dea. (phos
Ne vaga Cesareos memoret iam Fama trium
Neus sua pugnaces Gloria iactet avos.

Munera damnoſo ſunt bac exempta duello:
Diffuit alterno ſanguine parta quies.

Scilicet bis Mundi fuerat complenda ruinis
In cineres olim Roma abitura fuos.

Nunc pax, & placido micuit victoria bello:
Nunc iuuat indomita rupere mortis iter.

Par erat, & pestis ſcelerosum abſtergere virus,
Dum ſalit in dubias febris iniqua notas.

Seu clandestino quatiens praecordia pulſus,
Supposuit vigiles irrequieta faces:

Seu male tabetes ſenſim populata medullas,
Deuouet Elysie languida membra neci.

Hac fuerant: ſpolijs, & clade decorus opima
Nunc redit, & noto in Tybure Neruſ ouas.

Cernere virgato liuentes tergore morbos
Fas erit, & poſitis vultibus ire lues.

Quā multos olim faciles meminere Quirites

*Ire triumphales Consulis ante rotas :
Ilicet astiuæ contagia tetra diei ,
Damna pruinosæ cernere noctis erit ,
Et resides Cœli flamas, Libraque nocentis
Crimina, & imbriferi plumbea tela Noti.
Ille tamen Lycia perplexus Daphnide crinæ
Excipiet plausus Tybur ab axe tuos .
Sæpius ad strepitum, populiq. à laude gementes
Cernet Apollineos ire retrorsus equos .
Sæpius & patriæ repetet vestigia terra ,
Et permansuri forniciis acta leget .
Nō bene marmoreo tua gloriacingitur arca ,
Quem regit Oebalij cæsa columnæ iugis .
Nec tua fusilibus satiatur fama metallis ,
Exiguoue suas ære perennat opes :
Sed tibi per memores æternant secula fastos
Munera, non ullis diripienda dolis .
Tale per Oenotrios, & aquosi ad Tybridis ur
Mirum Pæoniae digeris artis opus. (dem.
Et iam composito surgit tibi machina textu ,
Et picturato stemmata fulta tbolo .
Cernimus irriguo turgentia marmora cäpo ,
Prataque muscosis asperiora vadis ,
Et iuga Dircæo dudum placitura colono ,
Et posita artifici mœnia prima manu ,
Saucia mentito modo quæ tenebrescit hiatu .
Fœcundo reparat vulnere damna filex .
Sic & inexhausta lapides fornace liquescunt .
Putris & in gelido cortice gleba riget .
Aureus Eois præsudat roribus aër :
Grataque ab Oeciduo purpurat aura die .*

Alla-

*Allapsu pluiae cum vix risere salubri ,
    Versicolor dociles arcuat imber aquas .
Temperat ignitos hinc pensilis vua racemos ,
    Guttaque nectareo sollicitanda lacu .
Prodigiosa nouo vernant violaria fætu
    Semper, & iniussis spina cruenta rosis .
Pingua squamosos non hic armæta colubros ,
    Nec timet indigenas rustica turba feras .
Tuta sed in segetes, & fertile vimen Oliue
    Conducit mites obsequiosa manus .
Cerne, colorato deuexus margine riuus
    Vt viridem innocuo sulfure läbit bumū .
Ille metallifero trepidans à fonte, cauernas
    Perforat: & medica voluitur auctus ope .
Forstian attac̄tu tenerum depascitur aurū :
    Solutur & fuluo diues arena gelu .
Vna tamē docet hæc omnes iustissima tellus ,
    Visceribus parcens officiosa suis . (rum.
Parce, licet: misertū tenebris bene creditur au
    Aurum ni queras omniaq Tybur habès .
Id GOZADINVS te maximus ore Sacerdos ,
    Augustis etiam moribus ille monet .
Olli nimirum pietas pretiosior auro est ,
    Et nihil innata religione prius . (nos ,
Vna illi hæc primos potuit comes ire per an
    Cum tener antiquos luderet ante Lares .
Vna etiam iuuenē spinosum ascēdere cliuit
    Impulit è biuī calle secuta comes .
Hinc chorus æqualis, virtutū nomina mille ,
    Mille viri sensus excoluere Deæ .
Hinc & coccineo radiata modestia fuco :*

Et

Et quam vestris obit concolor alba Fides :
Quaq. repercussa congaudet imagine vitri:
Quaq. pharetratas negligit usq. minas :
Quaq. voluptatem, motusq. refranat inertes:
Quaq. suo quoduis pondere librat opus .
Felsina, te primum testor: cui luxit ab eui
Flore puer claros emulus inter auos .
Vos Roma cineres, vos o Capitolia, testor ,
Claustraq. Tarpejjs non bene iucta iugis.
O nimis optato felicia tempora cursu ,
Cum daret Oenotrio iura Latina foro :
Scilicet hac Cali consceditur arte cacumen :
Hac Latios inter purpurat ille patres .
Hanc te Romulea primum suffectus ab arce
Pastor, ut edoceat talia iussa monet .
Parce salutiferis aurū bene conditur antris:
Aurum ni queras omnia Tybur habes .
Qualia iussa decent delapsū à sede magistrū
Aetherea, patrem qualia iussa decent .
Qualia & agnati monuit Sapientia Neri ,
Dum subit aethereas nota per astra vias .
Dum patriam viuo nouit clarare triumpho
Dum Tyburtino supplicat una Ioui .

T Y-

TYBVRTIS

COELI LAVDES

incerti Auctoris.

INcedit algens Anio quā praeceps gradu,
Amoeniori consitum mundi loco,
O Latia Tempe, Tybur, & clarum iubar,
Beata tellus, orbis & felix plaga,
Cœlo sereno spiritum purum trabis.
Baiarum amœnum littus, & Gauri decus,
Pindi recessus Tyburi musis sacri,
Odora cedant rura vernanti thymo
Felicitis Hyblæ: quidquid immensus sinu
Orbis capaci continet, quidquid mare,
Vbiq. quidquid optimum, quidquid bonum,
Telluris arces, ambitu Tybur breui;
Semperque amico sydere, & cœlo fruens
Auram salubrem carpis: & quando furens
Ardore pbœbus incubat terris graui,
Austerque perflat turbidus mundo nocens,
Siccatque latè flumina accensus vapor;
Cursu perenni fontium dulces aquæ,
Sylva virentes arborum densis comis,
Semper tuorum collum florens viror
Tibi decorem veris æterni ferunt.
Miraris hospes veris æterni domum?
Mentis stupores amque, huic Cœlum fauet.

I N-

INDEX RERVM NOTABILIVM, Quæ in hoc Commentario continentur.

- E R inter cetera elementa primario consideratur à Medico pag. 2.
Aer maximi mometi est in rerum natura. ibid.
- Animantium nutrimentum triplex. ibid.
- Aere solo, s u spiritu ab Hippocrate, posse plures dies anim. l vivere. 3
- Aer purus nullum præbet alimentum, cuiusmodi nō est apud nos, sed mixtus. 4
- Aer consideratur à Medico, ut est alimentum corporis humini, & instauratiuum spirituum, qui consumuntur. ibid.
- Aeris ad vitam necessitas, eiusque considerationis utilitas. ibid. & seq.
- Aer potentissima est causa sanitatis, & morborum. 5
- Aer humidus, calidusque deterior est, & quare. ibid.
- Amicus, homini utilior est ipsis elementis. 7
- Aeris temperis bona, vel mala, ex frigore, & calore dignoscitur, iisque qua intit hac media sunt. 9
- Aeris propria qualitas est humiditas, & caliditas. 10
- Aer quomodo corruptitur, & putrefact. 15
- Aeris beatitas unde otiatur, eiusque tranquillitas. 18
- Aer quomodo immutet corpora, eaque conservet. 19
- Aer filius vite, morborumque auctor. 20
- Aer bovis, quis dicatur. ibid.
- Aeris salubritas unde dignoscatur. 23
- Aer

<i>Der materia ventorum est.</i>	28
<i>Anienis amnis satis ampla descriptio.</i>	53. & 54
<i>Anio unde ortum habeat.</i>	67
<i>Aquarum bonitas denotat aeris salubritatem.</i>	65
<i>Aqua commune solatum egris & sanis.</i>	ibid.
<i>Aqua optima qua sit, & quomodo dignoscatur.</i>	66
<i>Anieni nomen, b Anio Hetruscorum rege.</i>	68
<i>Anienis aqua potatur ab habitatoribus sine damno.</i>	68
<i>Aquorii aqua, unde dicta, & eius qualitates.</i>	82.
& seq.	

<i>Albularum Tyburis virtutes, & qualitates, & quibus morbis sint salutares.</i>	98. & 100
<i>Aqua pluialis electio, & qualitas.</i>	105. & 106

B onitas Tyberis ab Aniene. & Albulis Tyburtinis.	103
<i>Belliorum Tyburtinorum ortus.</i>	109

C

C ommunia nosse minus arduum est, quam propria, ac particularia.	6
<i>Calumnias negligere ingenui viri est, neque ob illarum metum a re utili desistere.</i>	9
<i>Corpora calida, & humida facile putreficiuntur.</i>	13
<i>Calculum in renibus unde generatur.</i>	75

E

E lementorum potitia, ac precipue aeris omnibus hominibus utilissima est.	1
<i>Elementorum natura considerandi est à Medico, ex illis enim omnia mixta componuntur.</i>	2
<i>Elementa pura non sunt apta nutritioni.</i>	3
<i>Elementaris aqua esset potu pessima.</i>	87

F

F ebres pestilentes in aere turbido, & humidio fiunt.	5
<i>Frigidum est inimicum ossibus, & nervis, &c.</i>	73
<i>Fontes aquarum ad ortum solis optimi sunt.</i>	79
<i>Fontes, ac Putei cur hyeme calidi, estate frigidi.</i>	86

Fons

Tons S. Angeli illiusque aqua qualitates.

89

Fontes metallis dampnantes ad potum.

92

Perrata Aqua Tyburis quas habeat qualitates. ibid.

H

HIppocrates dixit triplex esse animalium nutri-
mentum.

2

Hipp. dixit tria esse, qua corpora animalium suspen-
sentur.

4

Homo sine alijs elementis vitam trahere posset sine
aere vero neque per brevissimum tempus. ibid.

Hominis utilior est amicus quam ipsa elementa. 7

Hominum corpora plerumque alterantur ab aere. 19

Homines ubi longiorem vitam trahunt. 29. & 30

I

ITalia commendatur, quia inter summè contraria
sitia est.

9

LApis, & Lapiditina Tybarita ubi sit. 168

L

Medicus considerare debet naturam elemento-
rum.

2

Medicus perpendere debet inter cetera elementa pre-
cipue aerem, & quare. ibid.

Medicus considerat aetem precipue, ut alimentum
humani corporis, spiritumque deperditorum in-
stanterium.

4

Medicus studere debet electioni aeris. ibid.

Morbi quomodo ab aere, & quomodo à visus ratione
fiant

17

Manna Tybari colligetur.

39

Mellis Magna quantitas Tybari colligitur.

38

Malorum Punicorum affectus.

39

Medicus debet ponderare qualitates aquarum.

65

S N

Nutritivum animalium triplex, ex Hipp. Ci-
bus, Potus, & Spiritus, inde, aer.

2

old

O lei Tyburnis benissas.	39
Olei oprimi affectus.	<i>ibid.</i>
Oleum aeris vicem goris scutis Sal ignis.	36
Oestanthinum vinum quale fuerit Antiquis.	63

Pestem ab humidioribz calidioribz novo ortum habere.

R

R oma posita est in medio Italia.	9
Roma cur morbi per multi articulares, ac di- stillationes.	27
Raspatium conficiendi modus.	59
Raspatium fuerit in usu apud Antiques.	62
Reselleria aqua Tyburnis melior Aniene.	82

S

S tirax habetur Tyburi ex arbore simili malo Coto- neo.	34
Salis effectus qui sint.	41
Sanis omnis aqua potui idonea est.	95
Sulfuroa aqua descriptio, & eius usus.	96

T

T yburnini incola maximi sunt animi vigoris.	3
Tyburnini fessoris historia, qui plures dies vixit sine potu, & cibo.	<i>ibid.</i>
Tybur antiquissimum.	8
Tybur eodem sub climate quo Roma.	9
Tybur ventis est maximè obnoxium.	10
Tyburni Autumnus parum dissimilis est hyemi.	11
Tyburni astas, veri fit similis.	<i>ibid.</i>
Tyburni homines quare à putribus febribus sint satie alieni.	16
Tyburni aer semper est varius.	12. & 13
Tyburnis aer frigidus, & siccus est.	26
Tyburni capitis vulnera cur sint lethalia.	<i>ibid.</i>
Tyburnis aeris salubritatem, quam plurima villa Im- peratorum, ac aliorum testantur.	32
Tyburni varia optimarum simplicium genera nascun lur,	

247.		
<i>Truttarum piscium quibus Anio abundat excellen-</i>		34
<i>tia.</i>		42
<i>Tyburi praeipui modi conficiendi vina.</i>		49
<i>Tyburis situs descriptio.</i>		53. & 54
	V	
<i>Venti vim magnam habent in effiendo bono;</i>		
<i>vel malo aere.</i>		10
<i>Venii quid sint.</i>		28
<i>Venti qui faciant bonum, & qui malum aerem.</i>		29
<i>Vuarum copia Tyburi diuersarum.</i>		39
<i>Vua dicta, Pergolese non est boni nutrimenti, nec ali-</i>		
<i>bi ita fructifera est sicut Tyburi.</i>		40
<i>Vinum dixit Plinius Terra Sanguinem.</i>		44
<i>Vinorum multiplex differentia.</i>		46
<i>Vinum Tyburis inter optima vina numeratur à Gal.</i>		
<i>pag.</i>		47
<i>Vinum dictum Ritornato, quomodo fiat.</i>		50
<i>Vina Tyburis quatuor, & quinque annis facile con-</i>		
<i>seruator.</i>		55
<i>Vinorum ex vario colore dignoscenda esset varia eo-</i>		
<i>rum mutatio.</i>		56

F I N I S.

THOMÆ DE NERIS
TYBVRTINI.

DE TYBVRTINI AERIS
SALVBRITATE.

Commentarius.

Quomodo Aer consideretur à Medico.
Cap. I.

OST varias, ac ægregias, inter primates, antiquosq; Philosophos de rerum primordijs , vocatis Elementis, diceptiones. Quatuor prima illa, esse corpora, ex quibus cuncta hæc inferiora, & sublunaria, componantur, statutum , determinatumq; esse inficiabitur nemo, & illa statutis nominibus à qualitatibus eorum vocare, Antiquiores consuevere . Ignem, Aerem, Aquam, & Terram. Quorum natura à Medico, Philoso pho, est diligentissimè consideranda; at-

A que

que examinanda. Cum ex istis omnia mixta conflentur; sicuti verissimis rationibus probauit. Aristot. lib. 1. de Generat. & corrupt. tex. 16, & 1. de Partibus Animalium. Immò & quamlibet elementorum naturam separatam, & se iunctam inter se ponderare, disquirereq; debet Medicus, vt adnotauit Fernel.lib. 2. de Naturali parte Medicinæ cap. 4. At cum Aer primum locum ab Igne obtinuerit; Arist.tex.lib.4.de Cœlo 36. Sitq; vnum ex quatuor elementis maximi momenti; ideo per se primario erit perpendicularis, considerandusq; quam notitiam apprimè necessariam esse, non solum Medicis, verum etiam omnibus hominibus utilissimam, experientia sàpè docuit, cum nihil sit in ipsa rerum natura tanti momenti, quam Aer, quem velimus, nolimus, assiduè inspiramus; quo cuncta animantia ex parte nutriuntur. Quandoque enim Hipp. lib. de flatibus dicebat. Triplex esse animantium nutrimentum, Cibum, Potum, & spiritum. Sed spiritus iste, nil aliud est; quam aer inspiratus, vaporis sanguinis adiuxtus; vt notauit Gal. lib.

lib. 11. Meth. cap. 3. Qui cum oriatur , à corde texte eodem de utilitate respirat: alimentum censetur, ab Hipp. lib. de Alimento circa finem , ac propterea significavit, lib. de flatibus. solo spiritu , plures dies animal viuere posse, ad quod corroborandum innumere adsunt historiæ , tam in sacris, quam in profanis litteris . sed vnam tantū, quę Tyburi anno 1583. contigit enarrabo . Ex qua Aeris bona temperies elucescat. Fosfor quidam Tyburtinus , dum subterraneum aquæ dum effoderet , repentino terræ hiatu , quem copia imbrium effecerat, ruente terra, viuus sepultus est. Sed tantus in eo fuit animi vigor , (vti proprium est habitantium istius Aeris) vt manibus, pedibus , capite , dorsoq; circum iacentem terram escauauerit, & die tandem septimo, ab illa atroci, & inopinata sepultura, sine ullo cibo, & potu sumpto, incolumis emerserit: ex qua historia, & casu videtur destrui problema illud . Arist. 13. sect. 1. in quo asserit , Aerem nullum præbere alimentum ; sed obiter respondetur, cum nulla elementa pura sint , apta nutritio-

4 *De Tyburtini Aeris*

ni; de quibus locutus est Arist. cum mixta omnia sint apud nos, & componantur; ex quatuor elementis, coniunctim, seu potius, ex ipsorum qualitatibus, ut Arist. lib. 2. de generat. & interit. ex Platonis sententia docuit. Consideratur in primis Aer, à medico. Quatenus est alimentum corporis humani, quoniam ex ipso instaurantur spiritus, qui consumpti sunt, ut Gal. 7. de vsu partium; & lib. de vtilitate respirationis, necnon Fernel. lib. 1. de diff. Morb. cap. 13. probauit, quam sententiam mutuatus est ab Hipp. effusum nobis aerem, sanguine præditorum animantium, nativo calori, & spiri- tui, tum conueniens, pabulum, tum re- frigerationem præstare, at propterea idē Hipp. tria esse dixit, quæ corpora, homi- num, & animalium cunctorum sustentāt: spiritum, ventum & Aerem.

Sed, quemadmodum alia elementa, à Medico, Philosopho perpenduntur, ita Aer. cum corpus humanum, per aliquod temporis spatiū, sine alijs tribus ele- mentis, vitam trahere possit, sine Aere vero ne minimum quidem horę quadrā- tem

tem, vt ex Hipp. & Fernelij auctoritate dicebatur. Longe vtilior ergo est ; aeris quam aliorum elementorum consideratio : Ac propterea studere debet Medicus aeris electioni ; quoniam est causa potentissima sanitatis , & morborū, tam qui sunt Patrij , quos Græci ἐνδημοι quā aduentij, quos ἐπιδημως appellāt, & sic consideratur, ab Hipp. in lib. de Aere, Aquis, & Locis . sagacissimus itaque debet esse medicus, ad cognoscendam Aeris, & Locorum atque Ciuitatum naturam, in quibus malus, vel bonus sit aer; cum gravitas aeris sit efficacissima causa , morborum vulgariū afferente ipsomet Hipp. variis in locis , vti in lib. de Natura humana, & Galen. in coni. i. de Morb. vulg. quibus astipulatur Auic. i. quarti tract. pariter quarto cap. i. dum febres pestilentes, ab aere turbido , & humido fieri dixit, Auezoar.lib. 3. tract. tertio, à calidiori humidioriq; aere pestem ortum habere afferuit : vnde protulit ; quod deterior aer est calidus, & humidus, & qui ad recipiendas corruptiones, ac putredines aptior est , quam si alias possideret qua-

A 3 dita-

litates, quod antea cognouerat Hipp. 21
de morbis vulg. initio. His præmissis de
Aerè in communi. Modo meç partes, es-
se videntur aliquid breuiter de Aere
Tyburtino scribere, vt voluntati meæ, &
amicorum satisfaciām ; quamuis ma-
gnam suscepisse prouinciam mihi videa-
tur, cūm nemo hactenus, quo ad sciam
de proprio Tyburis aere, ac situ scripsisse
reperiatur, cum arduum minus sit, com-
munia noſſe, quam particularia, ac pro-
pria; ita vt quod facilius est, ab antiquis
scriptum inuenitur, quod autem diffici-
lius nobis relinquitur. De qua re nemo
Medicus differere potuerit, nisi Astro-
rum ortum, & occasum, eorum scilicet
quæ in Aere, & hominibus mutationes
magnas, & ingentes efficere solent; vt
Caniculæ, Arcturi, Vergiliarum, tum etiā
Aequinoctiorum, & Solstitiorum, stata
tempora penitus considerauerit. Aeris
nos ambientis statum, mutationes, tem-
pestates, Aquarum vim, locorumq. in-
quibus morbi populariter grassantur; na-
turam, omnem situm, peculiares ventos
incolarumq. victum, exactè pernouerit.

Quæ

Quæ omnia à me breuiter in suis proprijs capitulis erunt examinanda: ex quibus deducemus; Aerem Tyburtinæ Ciuitatis, vel esse insalubrem, vel salubrem, & quamuis certo sciam, quod non deerunt maleuoli, qui me carpent, sed scito velim, id in gratiani amicorum non maleuolorum scribere proposuerim; hoc tamen illis sit notum, magis dignum esse, viro ingenuo calumnias negligere, quā à re vtili ob illorum metum desistere; vt ad Archytam scripsit Plato, non sibi soli se natum homo meminerit; sed Patriæ, sed suis, vt Cicer. 2. de Finibus, vulgatum est, neque solem, neque aerem, neque aquam, neque ignem, magis vtilent esse hominibus, quam amicos. Sed derum ingenij philosophici est (quemadmodum petiti medici ex bestijs, ac serpentibus noxis, vtilia quædam remedia colligunt) ita ex inimicorum odio, aliquid decerpere, quod vertatur in patriæ bonum; conabor extrahere.

De Tyburis situ, & Cæli Clymase.
Cap. II.

Singulorum locorum, situm, & natu-
ram cognoscendam esse ; Secundo
de victus ratione adnotauit Hipp. & alijs
in locis. Ciuitatē, enim Tyburtinā, in pri-
mis, scire est, esse antiquissimā, vt testatur
Plinius, necnon etiam Horatius Flaccus
Poeta, lib. 2. Ode 6. inquiens *Tybur, Ar-
geo, positum colono.* istam Ciuitatem,
longè antiquiorem esse ipsa Roma, ex ip-
sorum conditoribus constat, vt recenseret
Solinus cap. 8. & circiter annos 432. æ-
dificatam, priusquam Roma esset, id in-
super testatur Artimandes de Mundi
Cronologia; & sub alio appellabatur no-
mine, Siculetum, teste Plinio, distans de-
cem, & septem milliaria ab Urbe, ideo
paruam, aut nullam differentiam recipit,
circa clynia Romanum, vt Astrologi cen-
sent, nā ea sub clymate quinto ab æqui-
noctiali circulo sumpto dimentionis ini-
tio sita est, & 42. gradibus ab æquino-
ctiali, versus Arcturum distat, vt perbel-
le

le Marsilius Cagnatus præceptor meus, vir nunquam satis laudatus, demonstrationem affert; in suo de aeris Romani comentario, in quo asserit, atq. demonstrat. Romam esse in medio Italiæ, ut Strabo lib. 6. nec non etiam Vitrurius, lib. 6. cap. 1. hoc affirmarunt, Romam videlicet, in medio Italiæ positā esse. Ideoque bonam, vel malam aeris temperiem, dignosci ex frigore, & calore; & ijs quæ inter hæc media sunt. Idcirco Italiam commendant, quoniam inter summè contraria media est; cum hæc inquam Strabo dixerit paradoxum non erit, si nos de Tybure dicemus; cum parum ab Urbe distet quæ est medium Italiæ, si Cagnato credimus, & Vitrurio, igitur Tyburtinæ ciuitas, nullam recipere circa clyma differentiani videtur, nisi quod in monte posita est, ad occidentalem aspectum, usque ad Thyrenum mare sine montibus; sed planities iucundissima, ab oriente est cooperta montibus, necnon etiani à meridie & septentrione; quamuis non ita sit cooperta, quemadmodum est ab oriente; quæ ab illis montibus, qui Alpes vocantur,

tur . (totam penè Italiam circumdantes) est etiam, & ista Ciuitas ab oriente circumdata; per medium fere ciuitatem, Anio fluuius limpidissimus , frigidissimusq; rapit . Omnes ferè venti , in istam Ciuitatem perflant , instar rapidissimorum aquarum per angustum canalem irruentium; vt flaccus Poeta lib. 1. epist. 8.
Rome Tybur amem ventosus : Tybure Romam . sed præ cæteris potentissimus est Boreas. Ideo frigidam, & siccari reddit ciuitatem, & ipsius aerem, cum insita, ac propria qualitas aeris sit caliditas , & humiditas; auctore Arist. 2. de generat. & corrupt. tex. 16. Qua de re, cum vēti sint potissimum causa, boni, vel mali aeris, vt habetur apud Hipp. multis in locis , sed præcipue in lib. de aere: aquis, & locis. Id. circò cum venti boreales, maximè in ista Ciuitate inflent, faciunt constitutionem aeris frigidani, & sicciam. Sed magis frigidam, quam sicciam : Cum frigidus, & siccus sit boreas, omnesq. corporis consumat superfluitates: Gal. com. 17. Aph. tertia sect. tertiae. Ideo hyemis tempore, intensum mane, & vesperi, percipitur frigus ;

frigus; in meridie vero , cum ciuitas ex-
posita sit radijs solaribus, & illorum re-
flexum ex montibus recipiat , satis tem-
peratus est aer . Nox autem frigidissima
est; Autumnus similis est hyemi , vel pa-
rum dissimilis. Aestas non est admodum
calida; cum fere semper Aetesiae spirent;
reddantq; aerem quoq; pacto frigidio-
rem, alioquin in meridie maximus, perci-
peretur calor, vti percipitur quando non
spirant ; qua de re æstas semper est veri-
similis : quod temperatissimum est :
Obijciet fortasse mihi aliquis ; Aetesias
esse ventos , solummodo Græciae ori pe-
culiares , & flare post canis ortum . Si
quidem patet à septentrionibus exor-
tas esse , non veluti Aquilones , ab vr-
sa versus meridiem deferri . Cum
nimirum ab vrsa (Quod lib. 2. Meteol.
docuit Arist.) recta ad occasum, & rursus
ab occasu ad orientem cursus dirigant .
Quare ætesiarum flatus non est à Septen-
trione in meridiem ; quinimo postquam
à septentrione in occasum differuntur, non
ultra versus meridiem extenduntur: Sed
ab occasu vna cum fauonijs in orientem

con-

conuersæ, totam terræ latitudinem complent. Si quis vero ex eo æteſias ventos Græciæ ſoliuſ peculiares putet. (Quod ab Hipp. in lib. Epid. ſæpiuſ veluti iñſig-
gne ſalubritatis future indicium adnota-
tum eſt æteſias maximè per æstatem.
ſpirantes;) Is lōge falli videtur, cum non
modo Græciam, atque Italiam, ſed Afriā,
& Africam perflare hos vētos conſtat, &
iſta ſint obiter dicta; Redeo ad rem vnde
diſceſſi Quamuis variæ frigoris muta-
tiones in iſto aere; in dies obſeruenrur,
nil tamen noxiuim habitatoribus afferri
videtur, cum ex obſeruationib⁹ Ioannis
Vincentij Columnæ Physici Tyburtini
auunculi mei, per multos annos factis,
dum in Tyburtino cœlo magno, cum
honore medicinam faciebat, mihi notum
ſit, necnon etiam Andreæ Bacci viri no-
stro æuo, eruditissimi, qui quandoq; Ty-
buri medicinalia præſcribebat præcepta;
Quod enim ulterius experiētia quotidia-
na comprobatur. Cum viſum ſit, ſupe-
rioribus annis, per oppida & ciuitates
conuicinas, febres putridas, & malignas
graſſari; Tyburi autem non ſolum, non
ad-

adfuere, febres mali moris, sed potius salubrioꝝ; quæ cito, & tute terminabantur, quod etiam fuit per multos annos, ab alijs medicis obſeruatum, præter quam, quod Anno 1591. & anno ſequenti, quibus annis; quidam morbus epidemicus, ita in tota pene Italia vagabatur, vt in numerosas gentes, e medio tolleret, atque deleret. Tyburi autem minus mali fecit. quam alijs conuicinis locis. Cum aer Tyburis, non sit, ſemper eiusdem, qualitatis vt videre fit. Aer enim prorsus immobilis ratione prauæ qualitatis, inimicus eſt, viuentibus corporibus, ad sanitatemque tuendam. at cum omnia corpora calida, & humida, facile putrefcere poſſint, ſcilicet ſi in locis calidis ſita ſint, Gal. vero de Tumoribus præter naturam cap. 2. Auicenna lib. 1. fen. 2. doctrina quarta: *Humida, & calida aeris, complexio, dignior eſt, vt conuertatur, ad putrefactionem*: quod non accidit cœlo Tyburtino, cum contrariam habeat qualitatem; & ciuitas ſita ſit in monte. vt videbimus. immo loco eodem citato Auicenna. Mutationes (ait) aeris plurimum

rum accidere, in locis diuersorum situū, & profunditatibus vallium. sed in altis paucæ existunt , & multo purior est aer montium, aere conuallium, & planicierū. At si morbus ille qui elapsis annis serpebat , ex aere originem duxisset , vt optimè à doctissimo Cagnato, scriptis traditum est, in lib. inscriptis, *Romana Epidemia*, adiuncta semper tamen fuit mala ciborum natura; Et si hæc nō fuisset propria, & principalis causa, sed ipse met aer coinquinatus; vbi diligenter est animaduertendum ; Pestem aliquando viguisse, ex aeris quidem putredine , sed non ipsa aeris substantia putruit vnquam , ipsius certè qualitates , aliquando alicubi putruerunt . Nani quæ putrescunt , superfluam qualitatem habere necessarium est . quare cum humiditatem in summo possideat aer, vt 2. de Generat. tex. 23. habetq; in primarum qualitatum partitione putrescere posse non videtur , cum quæ putrescunt , caliditate extranea , & humiditate superflua putrescere debeat , vt 4. Metheol. notatum fuit. Idcirco cum maiorem habere non possit humiditatem ipse-

Ipsemet aer, (nam tunc ipsam in summo
nō haberet) putredini obnoxius nullo pa-
sto esse videtur, & hoc est illud, Aristot.
sect. 25. Poble. 20. Neque ignem, neque
aerem vñquam putrescere posse; quod si
aliquādo aer ipse putruisset, Cunctarum
animantium genus interiisset. Quippe
corruptio, seu putrefactio, est passio re-
rum compositarum Arist. 4. Metheol. sed
aer est corpus simplex, & elementum;
ergo non videtur posse putrescere. Cui
objectioni breuiter respondetur. Quod
aer dupliciter à Medicis, & Philosophis
consideratur, vel ut corpus purum, & sim-
plex, vel ut mixtum, & impurum, qualis
est aer nos ambiens. ille enim non cor-
rumpitur, cum non ambiat nos; iste au-
tem dico, quod corruptioni subiacet, &
putrescit secundum eius accidentia. Aer
enim corruptitur, quia ipsi aliqua hu-
miditas permiscetur superflua, & hęc hu-
miditas aeris, duabus modis dicitur su-
perflua; in primis, quia ei non competit;
cum non sit elaborata, & subtilis: id est
in materia pura, simpliciꝝ; fundata, ut ex
ipsa purum, simplexꝝ; elementum fieri
possit,

possit. vnde posito, quod non addat, ali-
quid in gradu humiditatis, addit tamen
in gradu corporeitatis; quia densioris
corporis efficitur. Secundo modo dici-
tur superflua; quia per putredinem ac-
quisitam, maiorem gradum humiditatis
retinet: nam humiditas, quæ dicitur, esse
in summo, in aere; est humiditas natura-
lis, dicta autem est innaturalis. Vnde
humiditate, non naturali excedere
naturalem, dicimus, & hæc de aeris
corruptione, de qua fusius Auicen. lib. i.
fen. 2. cap. 9. & Gal. sepius, & quamuis
victus etiam possit esse potentissima cau-
sa, quod diutius ille morbus contagio-
sus durasset, ex quo homines, tunc tem-
poris nutriebantur. Cum vniuersalis ca-
ritas in tota pene Italia esset: Nam ubi
præinopia homines coguntur ædere her-
bas, radices, legumina, redduntur, prom-
pti febribus contagiosis, vt refert Gal.
lib. i. de cibis boni, vel mali succi. Sed
cum Tyburtini coloni, in sereno frigido,
lucido, sicco aere; vitam trahant, non in-
turbido, humido, qui est potentissima
causa febrium pestilentium, vt ex Auicen.
loco

loco s̄p̄ius in præcedenti capite citato docuimus , & cum optimis etiam cibis semper vescantur, vt Infra dicemus, non ita facilè à morbis contagiosis , & mali moris affliguntur ; quemadmodū in alijs ciuitatibus, & aere illarū, quæ non habēt has celi dotes, in quibus locis, forsan cibaria sunt flaccida , & parum apta bonæ nutritioni. Ex dictis satis cōstat, cū Hipp. quoque sententia vitiosum aerem inspiratum corporiq; commixtum popularis morbi causam esse, atque non solum huius, sed & alterius, qui ex deprauato victu prouenit ; vt Gal. coment. in lib. i. de Morb. Morbos dicit , vel fieri ab aere ambiente, vel ab aqua, vel ab aliqua alia communi causa; & ij in Græcis vocantur *πνεύμα*, vel à victus ratione, ij *σποράδις*, idest dispersi , quod tamen difficultatem in se maximam habet . Nam id pugnare videtur, cum eo , quod ab ipsomet dictum est, lib. de natura humana , cū alios morbos à victus ratione , alios à spiritu quem attrahimūs prouenire affirmauit ; nisi quis dicat illorum morborum , qui à deprauato victu sūt, ita aerē causam es-

B se,

se, non ut effectricē morborum causā, vt dicebam superius, Sed effectrix causa est depravatus victus, non aer vitiosus, qui est causa nempe morbos fouens, & veluti amplificans; nam si ex una depravata victus ratione, vitiosus aer in corpus sese insinuauerit, multo grauiores, & deteriores morbi erupt qui vagabuntur quam è contra, & hęc pauca de situ, & aeris qualitate, in sequentibus vero aliqua, vti occasio sese prębuerit dicentur.

De salubritate Aeris Tyburti.

Cap. III.

Aeris tranquillitatem, ac bonitatem fieri, aut à frigore qui exhalationem extinguat, aut ab ēstu, qui eam consumat; refert Arist. 2. Metheol, quod proprium in Tyburtino aere accidere videtur, cum venti Boreales spirent, qui sua natura frigidū sunt; & per loca frigida pertranseant, & flare incipient à polis mundi, estque expressa Hipp. sententia lib. de aere locis, &c. vbi ait, *homines*

qui

qui regiones illas incolunt, quæ ventis frigidis, & borealibus præsertim sunt expositæ, robusti, sani, & bene valentes erunt. sed ubi venti frigidi spirat, ibi sunt huiusmodi homines, ergo per consequens optimus esse debet aer; aer enim nos ambiens, naturas nostras assidue mutat, sicuti dicebat Orib.lib.6. cap.23. Paul.lib.2. cap.34.Gal.lib.10.Method.cap. 8.

Ceterum cum aer elementum quoddam sit, quod hominum corpora ambit, locus ipsorum est, quare ea conseruare debet, id autem duobus modis facit, videlicet corpora cum suis qualitatibus fuere, & cum respiratione innatum eorum calorem ventilat, & auget; illumque à fuliginosis, excrementis expurgat, ac spiritus qui continuo consumuntur instaurat, vti in lib.de usu respirationis Galen. docet. hos autem omnes usus, purus aer optimè prestat, vt primo de san. tuenda, & Orib.lib.1. simpto.cap.24. testatur, immo Fernel. disertissimis verbis lib. 1. de diff.morbi cap.13. conatur demonstrare. Tanta quidem vis est aeris, per cuncta rerum meatus. huius autem quam ce-

terorum vis maior, & efficacior ad morbos infligendos est, imo plures temporū, tēpestatumq; mutationes, aut ex salubri loco in grauem transitus, aut exorta intemperies, à quibusuis aeris inquinamenis, magis ab hoc regūtur quam victus ratione Aeris deniq; tanta vis est, vt salus vitæ, atque morborum auctor censeatur. Hipp. vero lib. de flatibus testatus fuit, solo aere inspirato, plures dies sine cibo, & potu quempiam viuere posse; vti nos ex allata Tyburtina historia, superius dicebamus, licet Arist. sect. I. Probl. 13. contrarium velit; sed de hac re longè disputat. Marsilius Cagnatus lib. I. de sanitat. tuenda, cap. 3. Illum aerem denique putrum, ac bonum voco, cui vapores crassi, turbidi, caliginosi, putridi, vel pestilentes admixti non sunt. Nam si vapores claritenues, siccii, ac bene olentes, aeri admixti fuerint, ipse quoque purus dicetur, & hæc est doctrina Hippocratis, necnon etiam, Fernelij lib. I. de diff. morb. c. cit. Aer enim crassus, durus, caliginosus, & aliena permixtione inquinatus, spiritus obscurat. Sed ubi venti spirant boreales

les, vaporess tetri, & caliginosi esse non possunt, vt Hipp. 2. de ratione victus asserit: omnes ventos vim habere. refrigerandi, & humectandi, non solum corpora animantium, verum etiam omnia, quæ extra terram fiunt, quod hac ratione probatur, omnes venti fiunt ex niue, glacie, cristallo, lacubus, paludibus, fluuijs, terra humectata; quæ omnia sunt corpora frigida, & humida; ventus igitur ex materia frigida fit. Quare necesse est ventos, quoque frigidos, & humidos esse. Ideoq; frigefacere, & humectare. Aliqui veterum, vt Homerus, & alij. Quatuor tantum ponabant ventos. Notum, Boreā, Zephirū, Eurumq. qui etiam Subsolanus vocatur. Hipp. duorum tantum meminit, Noti, & Boreæ. Sed non est inferendum simpliciter duos tantum statuisse ventos, cum in Epidemijs meminerit etiam Zephyris, & aliorum de quibus tu ibi. Porro Auster. Latinis, *νότος* græcis vocatur, quia fere nebulosus, & humidus est, auctore Gellio, vnde qui de hoc vento scripserunt, omnes esse humidum, & calidum existimarunt: sed Gal. teste duplex est, medi-

cis Auster, vnuſ ſimpliciter dictus, qui ca-
lidus eſt, & humidus, nebulofus, pluuius,
aliquando mollis, & aliquando vehemēs,
alter de quo Hipp. in Epid. qui dicitur
Leuconotus, ſiccus, quia purum facit cōe-
lum; ſere ſine pluuijs eſt, vnde Arist. in
problematis, ^{di ad se} vocat, non quod
vlo modo ſit humidus; ſed quia minus
habet humidi, quam ſiccitatis, & præ-
ter quam quod ſiccus eſt, aliquando etiā
frigidus, vt i. Epid. verum in huiusmo-
di Austris, ſicut, & in alijs ventis, non ſo-
lum conſideranda illorum natura eſt. Sed
etiam quomodo ſe habeant ad regio-
nem in qua aliquis vitam agit; & hac in
re lectorum monitum vellem; vt ſi altius
Vētorum vires intelligere cupiat, Philo-
ſophos adeat, p̄fertim Arist. 2. Metheol.
Teoph. in lib. de ventis, Senec. in quæſt.
natūral. & Hipp. in lib. de viētus ratio: 2.
nam vis mei sermonis non fuit munus
agere de ventis: ſed hoc volui tantum
ſignificare, vt pernoſcatur etiam ventos
corpora animantium mutare poſſe; vti
& aerem, qui medio ſuarum qualitatum
hoc p̄ſtāt. Sed quanā ratione aeris ali-
cuius

cuius ciuitatis exactius salubritas cognoscetur. Ex ijs vero quę posunt colligi ab Hipp. lib.de aere locis, &c. Primo à situ eius loci, vbi ciuitas sita est; at ciuitas Tyburtina (vt notat Columella, & nos superiorius, vbi de situ) posita est in celso colle, adeo vt vapores, & fumi, qui ē terra, inferiori attolluntur, antequam ad illam perueniant; resoluti, vel saltem attenuati, & clarificati sunt. Secundo quia venti in Tyburtina Ciuitate non extinguntur, Sed optimum, aptumq; ab utraq; parte transitum habent; nec nubes continuo præsunt, cum frugibus, herbis, oliuis, arboribus odoriferis; vt Stirace cœlum illud abundundet; Tertio à lacubus, paludibus, stagnis, antris, specubus, à quibus putridi, ac nebulosi fumi exhalant; ciuitas est remota; quamuis versus occidentem, tria millia passum ab ipsa ciuitate, aliqui parui lacus sint; ex quibus nunquam putridi flatus ascendunt, cum illorum aquæ bonæ quoque pacto sint, & non prauæ, in quo etiam loco, videlicet in planicie amoenissima, oritur aqua Albulæ, vel Sulphurea vocata, ex qua cō-

venti occidentales spirent; aliqui vapores sulphurei, ad ciuitatem ascendunt, qui potius à malis inquinamentis aerem purgarent, si opus esset, quam malam villam qualitatem relinquerent, cum paruo temporis spatio, dicti vapores morrentur, cum optimam ex vtramq; ciuitatis parte habeat expirationem; adde hos sulphureos vapores calidos, siccios ex sua natura esse, ut dicetur; nam constat experientia bonos effectus parere; vti que etiam memoriae prodidit Galen. 9. simpl. medicamentorum. Quarto cum Ciuitas Tyburtina sita, atque fundata sit super lapidem, & regio, & eius teritorium pene totum sit lapideum, (vti de marboribus Tyburtinis variæ apud antiquos Architectos extant memoriae, & nunc etiam Romani, sicuti quoque antiqui illi Imperatores, & viri Cœsulares ad suos usus hunc lapidem ex Tyburtino agro Romanam conducebant,) ut videre est basis illius, & optime notat Rafis tract. 3. cap. 26. siccata igitur erit istius ciuitatis aeris constitutio. Qua propter cum aliquis locus est expositus, & disoopertus vento-

ventorum exufflationibus , & insufflent super eum yenti occidentales , efficitur quidem aer éius crassus , frigidus, & humidus . Sed si inflant super eum venti orientales, vel boreales, aer eius erit subtilis , scilicet calidus , & siccus , quæ est doctr. Auero. i. partis i. tract. super Aui- cen. canticam:qua de re, cum nostra Ci- uitas Tyburtina sita sit, pars scilicet mai- or in monte, & alia pars in colle, vbi ven- ti boreales, (quos præ omnibus saluber- rimos vocat Hipp. de morbo sacro) spi- rant potissimum, & cum horum vétorum natura sit frigida & sicca ; vt est Aetij quoque sententia lib. 3. cap. 163. & ra- tio videtur esse in promptu, cum flare in- cipient à polis mundi, locisq. Sole remo- tis, & per consequens frigidissimis, vt se- cùdo Metheol. Arist. c. i. docuit, quod cla- rius Auero. loco cit. superius testatur his verbis *si fuerint montes à parte meridiei protegentes villam à ventis australibus ; erit quidē illa villa frigida, ratione exuf- flationis venti septentrionalis facta su- per eam ; ventus enim septentrionalis fri-gidus, & siccus est. at cum ista ciuitas ha-* beat

beat montes, ab oriente, & meridie, consequenter erit frigidus & siccus eius aer. Sed magis ad frigiditatem, quam ad siccitatem proclius, ob istas igitur rationes, & auctoritates, necnon etiam ex ventoruni insufflatione statuendum est, aerem Tyburtinum esse frigidum & siccum, sed magis frigidum, quam siccum, & hoc non solum rationibus adductis superius consonum esse videtur; sed ipsa etiam magistra experientia nos clarius demonstrare sat potest. Cum videamus in hac Ciuitate vulnera capitis esse maximè perniciosa & lætalia, cum aliorum locorum vti Romæ, omnino saluberrima videantur. Qua igitur de causa, in aere Tyburtino lætalia esse? ob aeris ipsius siccitatem, & frigiditatem censeo, quod consonum est dictis Gal. 3. Meth. cap. 8. & 4. de uictus in acutis, optimamq. rationem reddit Arist. 14. sect. proble. cuius ad amissim verba, recensere non erit ab re. *Cur (ait) locis palustribus, vulnera capitis curari celeriter possunt, crurum autem tarde.* An, quod sit grauis, quia terreus est, omne autem graue tendit deorsum

*sum; ergo vulnera superiora concoctioni
sunt oportuniora; quoniam humor dela-
psus ad ima est, inferiora autem ipsa mul-
to excremento putrefactuq. facile redundant:* hic Arist. Quin etiam quod frigida
& ficca Aeris Tyburtini constitutio sit,
colligere vltterius est nobis, ex Auicennæ
& Auero. auctoritate afferentium frigi-
ditatem, & siccitatem in aere appropin-
quante alicui villæ, cuius terra vel locus
saxosus, vel salsus sit. Quæ omnia Tybur-
tino aeri competere videntur, cum locus
saxosus valde, non salsus, sed sulfureus,
vt potè sit, addi etiam, & aliæ bonæ quali-
tates possunt, videlicet spiritus illustrare,
humores superuacaneos absunire, vt
iles uero à putredine tueri; corpora dura,
solida fortia efficere, & articulos corro-
borare, quippe cum per pauci in isto ae-
re, ac Ciuitate homines sint, qui tenten-
tur morbis articularibus, & distillationi-
bus sint obnoxij, quemadmodum in aere
Romano, magis magisq. in dies uidetur.
At generatim de aeris mutatione & mā-
fione ad morbos procreandos, hunc, vim
maxmā habere dictū est hoc loco satiſ.

Sed

Sed tamen speciali petito exēplo confirmatur, uentorū flatibus, à quibus magna ex parte aeris constitutio dependet. Vents enim nil aliud est, quam motus aeris, qui diuersam fortitur naturam, ac qualitatem, pro varijs regionibus, & locis unde spirat, ad quod corroborandum adhærent uariæ Antiquorum sententiæ, scilicet Anaximandri, *ventum aeris fluxionem esse*, dixit, *motis in eo à Sole*, aut *colliquatis humidis, atque tenuissimis partibus*. Stoici uero *aeris fluxum*, & nomina mutare, propter locorum mutationem, & Metrodorus, *Ventum esse aquæ exhalationis incendium à Sole factum*, & noster Hipp. in lib. de flatibus. *Ventum esse aeris fluxum, et undam affirmavit*, id quod etiam Theoph. uisum fuit, ut uidere est in lib. de uentis. Aerem itaque communem esse uentorum materiam, statuendum erit, at dum aer calefactus, subtiliatus, & rarefactus est, fit uentus, dum uero frigefactus, & condensatus fit pluuia. Cum igitur aer diuersis, immo cōtrarijs qualitatibus est affectus, fit modo uentus, modo pluuia, concludendum

dendum denique videtur cum Hipp. lib.
de aere, aquis, & locis; illam ciuitatem sa-
lubriorem esse, quæ ventis patet, & Fer-
nelius disertissimis verbis, *träquillus aer*
nulla ventorum vi impulsus, quamquam
mitis, ac lenis appareat, nisi tamen tem-
pestate buc illic iactetur, quiete, & sta-
gnantis aquæ more corruptitur; ventus
vero saluber præsertim Boreas insperata-
aeris inquinamenta purgat; quæ prima-
Fernelij verba in Tyburtinum aerem, ac
Ciuitatem, non cadunt, cū à ventis quo-
tidiae tam Borealibus, necnō etiam alijs,
Aer istius loci ventiletur, qui venti cum
saluberrimi sint, saluberrimum in illo lo-
co vbi spirat aerem efficiunt, estque etiam
illud Hipp; 3. Aph. notandum, quod con-
stitutio sicca salubrior est, cæteris consti-
tutionibus, at cum in isto aere, huiusmo-
di constitutio præualeat ergo salubrior
aer censendus erit.

Sed vnum remanet problema, inter
ea quæ diximus discutiendum necessa-
rium; videlicet, vbi nam, magis homi-
nes viuant in frigido, & sicco aere; an
in calido, & humido? & ut libere,
quid

quid sentiam , dicam cūm Hippocrat.
(quamuis hæc disputatio multum requi-
reret otium) qui in lib.de aere, &c. ve-
risimile dixit homines , qui regiones in-
colunt quæ ventis frigidis , & siccis pa-
tent esse longioris vitæ, quam alios, & si
hæ regiones frigidæ sint ; quoniam hoc
per accidens euenit , quod calor à coeli
frigiditate , ad internas hominum sedes
impellitur; & in vnum cohit , quare vali-
dior fit, nec congelari , aut extingui po-
test ; quoniam multus est; nec multa ex-
cremēta generare potest; quia cum mul-
tus sit,multum quoque consumit ; & illa
excrementa quæ ipse gignit; hi venti fri-
gidi, & siccii exiccant , & ab hominum
corporibus expriment, cui sententiæ ac-
cedit etiam Theoph. 2.lib. de causis Plan-
tarum asserens, flatus frigidos , commo-
diores esse, quam calidos, ad plantas diu
conseruandas, neq; hoc paradoxum ali-
cui fortasse videatur , cum plantæ ani-
mantibus proportione respondeant , vt
ipsemet Theoph. ibidem testatur; itemq;
Hipp.lib.de vñct. ratione; & quāvis isto-
rum auctorum sententia contra Arist. vi-
dea-

deatur esse, cum in lib. de longitudine, & breuitate vitæ afferat, loca moderatè calida, innatum calidum augere, & conservare, omne enim simile, à suo simili conservatur, & augetur, & quamvis ista Arist. sententia omnino videatur esse contraria superiori Hypocraticæ, ut nos explicauimus, nullam tamen difficultatem inuenio, cum Arist. non ponat simpliciter in locis calidis sed in locis moderatè calidis diutius vivere, pari pacto Hipp. non dicit locis frigidis, & siccis simpliciter, sed locis, qui patet ventis frigidis, & siccis, verisimile esse dixit, quod homines in istis locis longius vivant, & hoc est quod dicit Arist. 14. sect. proble. eos qui habitant in locis apertis, & eleuatis tardius senescere: quoniam his in locis aer continuo renouatur à ventis, ita ut nec ipse putredine contaminetur, nec alias res putrescere faciat hæc de prole mate. Martialis vero loquens de Tybure ait, Cū mors venerit in media Tybure Sardinea est, quod aliud non vult Poeta inferre. Nisi Tyburtini aeris bonitatè, ad quod verificandum, varix accedunt, tum

Philo-

Philosophorum, Medicorum, Poetarū, Oratorum, ac demum Imperatorum Romanorum, necnon etiam Græcorum, illustres villæ, qui omnes ad conficiendas, ædificandasq; in Tyburtino aere, domos, ac villas emulabantur, vt etiā nostris temporibus ingentes eaque innumerè extant ruinę, & inter ceteras, præclarissima fuit illa Adriani Imperatoris, qui inter alias animi dotes egregias, Medicinæ fuit peritissimus, vt testatur Aritmandes in mundi cronologia; igitur congruum esse non videbatur, quod huiusmodi viri principes, suas villas, vbi à maximis curis recreabantur, in prauo aere ædificasset, quæ potius essent causa necis, quam salutis, vt etiam nostris temporibus, hoc videre est, cum villæ ad æstuos solis ardores fugiendos in optimo temperatoque aere, vt est Tyburtinus ædificantur.

Audite quæso Catullum ad Fundum scribentem, vt optimè istius aeris bonitatem, per belle laudat his versibus, cum ibi sanitatem recuperasset.

Sed, seu Sabinæ, siue verius Tyburis,
Fui

*Fui libenter, in tua sub urbana
Villa, malamq; è pectore expulsi tussim.
Et hæc dicta sint, de aere Tyburtino,
ac de aere in communi. Quamuis laten-
tiores differentiæ sint aeris sensui, Aquæ
vero manifestiores, vt ait Commentator
in 1. Physic. commento 44. Concludam
denique cum doctissimo Rasi tract. 3.
cap. 26. in quo loco, cum varios ciuita-
tum situs, atque posituras, enumerasset,
ac illorum temperaturam patefacisset
claudit his verbis præcisis. Quod Ci-
uitatū in alto sitarum, quæ à multis per-
flantur ventis, aer bene redolens; & sub-
tilis existit. Quæ omnia Tyburtinæ Ciuitati,
ac aeri astipulantur, cum prescri-
ptas omnes conditiones habeat: vt de-
monstratum est.*

*De rebus nascentibus in solo Tyburtino
quaer aeris notant bonitatem.*

Cap. IV.

Victus quoque rationem consideran-
dam esse, qua homines gaudent,
sententia est Hippocr. lib. de Aere lor-
eis,

eis, &c. Ista enim consideratio, potentissima causa est; quare homines, boni, vel depravati sint habitus, & quare morbi letales, vel non letales, in illo aere nascantur; uti saepe accidunt; ex mala enim rerum nascentium, venenataq; qualitate, ipse met aer coinquatur, redditurq; insalubris. Quod è contra euenit in Tyburtyno Aere; ubi non solum res malæ, & venenata qualitate impactæ, nascuntur; sed omnino istis aduersissimæ; cum in hoc solo Stirax hauriatur ex arbore malo cotoneo simili, fructu maiore quam Auellana, specie cädidi pruni; ut est Mattholi auctoritas; quas arbores (Mellaina.) Tyburtes vocitant; qui quantam habeant contra tetros odores contrarietatem, nemo negare (cui nota est,) sane potest: nascitur enim, & Angelica varijs in locis huius territorij; sed præcipue in monte, vulgo appellato, (Môte Génaro) in quo, præter quam quod semper, etiam in mensie Augusti nix existit, (estq. unus ex illis montibus, qui Alpes vocantur, totamq; Italæ circumdans regionem.) multaque alia simplicia contra varios

mor-

morbos nascuntur; quæ breuitatis gratia relinquo, cum non simplicium historiam tractare proposuerim. Generatur insuper in isto solo, (ex industria hominum) Manna quæ utilissima est corporibus, non solum male affectis, sed etiam sanis, non ut medicamentum, sed etiam ut cibus.

De Olei Tyburtini bonitate, & quantitate, fes est in tota Italia notissima, cum nulla pene Ciuitas sit, quæ huic comparari possit, quippe oleum, si purum, & bonum sit, quale est Tyburtinum, facillime transeat, & optimum robur addat, ventremque molliat, & omnem asperitatem tollat, visum acuat, venenis omnibus, omni pesti, omniisque putredini resistat, impinguet, bonum habitum restituat calorem bonum præstet, omne doloris genus mulceat, & mitiget; sed præcipue nephriticis, fractis, ruptisq; auxiliatur; lassitudinem tollit, & non solum has, verum etiam multas alias utilitates corpori humano præstat; suas vires ad alias res communicando; cum cariem à lignis, à metallis eru- ginem prohibeat, picem, rasinamq; sepa-

C 2 ret,

ret, omneque animal non legitimè natum perimat, cunctorumq; medicamentorum vires, atque odores imbuat: vetustate denique sit tenuius, & potentius oleum nostrum Tyburtinum; auget præterea iecur, cerebrum, medullas, & hoc facit ob substantiæ tenuitatem, multisque alias dotes, ac bonitates habet; vti refert Gal. de oleo Tyburtino, & Sabino lib. 2. de comp. Pharmacorum secundum loca; Concludā igitur, quod oleum, quanto est purius, eo perfectius est; Auezoar. lib. 5. loquens de oleis asserit in suis partibus coqui carnes cum aqua, & oleo, & esse laudabiliores, & gustui gratas; qui usus etiam hodie Tyburi obseruatur; & hoc erat illud Plinij libr. 4. cap. 3. dicens; *duos esse liquores, humani corpori gratissimos, & utilissimos, oleum, & vinum;* & Cardanus lib. 3. de san. tuend. cap. 76. *oleum, & sal communia omnibus mixtis, & oleum, aeris vicem gerere, sal ignis.* At cum in Ciuitate Tyburtina maxima sit olei copia, & perfectissimi, necesse est omnes illas utilitates corporibus in isto aere degentibus afferre, quas

quas modo enumeraui, at non solum in
hoc, sed etiam in cæteris rebus, vi-
Etui necessarijs nulla alia Ciuitas est huic
secunda; cum semper ita bonæ, & gustui
gratæ Tyburi carnes comedantur; ve
priscis temporibus testatur Iuuenal is Sa-
tira i i. de Hædis Tyburtinis; qui ab An-
tiquis Romanis in conuiuijs multi siebat,
cum quadrupedum carnes, in lautis illis
cœnis. non admitterentur; Hædi vero
Tyburtini, non solum apponebantur, sed
etiam expetebantur; & ob nullam aliam
causam, ita boni, ac laudabiles sunt; nisi
ex pascuorū bonitate, herbarumq; fecun-
ditate, illarūq. odoratissimo afflatu, qui-
bus Boues, Vitulæ, Arietes, Hædi, & alia
animalia nutriuntur; cum pascua tem-
pore Hyemis, & Veris sint in montibus,
quoquo pacto saxosis vbi vescuntur; hæc
enim cibaria sua qualitate, ratione loci,
magis sicca sunt; quam alterius qualita-
tis; tempore vero Aestatis, & Autumni in
planicie pascuntur, (in loco vocato li pan-
tani, vernacula lingua) vbi maxima her-
bartum copia tunc temporis adest; qui lo-
cus scatet herbis odoriferis, optimumq;

C 3 odo-

odorem, scilicet Thymi speciem referentibus, & ob hanc causam à nostratisbus, Apes in isto loco reponuntur, magna que mellis colligitur quantitas. Quod etiam ad valetudinem confert, & optimam aeris temperiem denotat, cum haec anima-
lia impurum aerem aufugiant, tanquam sibi aduersissimum, ut optime Vergilius canit in *Buccolicis*.

*Dumq. Thymo pascentur Apes, dum ro-
re Cicada.*

& saepius in 4. *Georgicorum*,

Et olentia late.

*Serpilla, & greuiter spirantis copia thym-
bra florent, &c.*

De Vini vero bonitate; Aquarumque qualitate; in capite proprio, inferius examinabimus. Multa essent de reliquarum frugum bonitate dicēda, scilicet de Malis Punicis, quæ in maxima sunt copia; ut quædam dulcia, quædam acetosa, quædam medij saporis sint, quæ omnia humectant, verum dulcia sunt calidiora, & humidiora; & generatur ex eis modica ventositas, non mala; quippe retinent, nobilem proprietatem; ut puta quod mi-
rabi-

zabiliter resistant cibis, ne corrumpantur
in stomacho, vt de his notauit Auer. lib.
5. collig. cap. 4.

De Prunis, Piris, Cerasis, & alijs hor-
rijs frugibus; quæ cum sint res, quæ non
ita optimam faciunt temperaturam; cum
ex illis non semper, neque per totum an-
ni cursum, incolæ vescantur; etiam si ma-
læ essent, cum optimæ hic sint, (vt per-
belle notat. Horatius Flaccus lib. 2. ser-
monum Satira 4.

Picenis cedunt pomis Tyburtia succo:
Necnon etiam Columella de cultu hor-
torum:

Et Turnilacus, et pomosi Tyburis arua.)

Non multum detrimenti facere pos-
sent, attamen cum istæ res sint, quæ per-
petuo, & passim ægris condonantur, ma-
læ esse minime possunt.

Magna præterea est copia vuę Appia-
næ, & alterius vuę Duracinæ, quam Plinius
Escariam appellat, quæ lingua Ty-
burtina, Pergolese, vocatur. Nomen
forsan deductum à Pergolis, cum istud
genus vitium, in pergolis solum à Tybur-
tinis recondatur, & huiusmodi yuam ho-

die colunt magno quæstu, vuarumq; ge-
nus est nigro splendentium nitore, nil
pulchrius in vinetis, olim Bacchi iudicjis
estque spectaculum vel bellarijs gratum,
colligiturq; mense Nouembris, nec non
etiam Decembris, gustui gratissima, ven-
trem inflat, & non probi est nutrimenti,
cum sit duræ digestionis, atque conco-
ctionis ; Melior enim est vña Appiana,
(vt dicitur Moscatello,) quæ etiam in
magna copia, eo in agro reperitur . Sed
vnuni est dignū admiratione ; quod hoc
genus vitium Duracinarum non adole-
scit, nec fructiferum est, in alijs locis Ro-
mæ vicinis, præterquam in solo Tyburti-
no; at non in omni parte, sed in aliqua
præcisa, & hoc est illud Hippocratis no-
tandum 4.de Morbis, cuius formalia ver-
ba sunt . Considerare , licet quantum
locus, quamvis vicinus, à loco differat; quo
ad vini suavitatem, sole eodem surgente;
nam est ubi terra humorē suauē præbet, es
est ubi non, sunt & agrestia non pauca, que
paulo longius ulna, de suo loco translata
non coalescant. nam terra humorem illum
non habet, quem translatis subministret,
quam,

quam illa suis agrestibus plantis , natisue
subministravit , &c. esset præterea , ali-
quid dicendum de Pane quo Tyburtes
vescuntur, illud tātum referam, quod fe-
re omnes domi suæ panes conficiunt , &
cum sale optimeq. fermentatos , & hoc
forsitan quoq. potest esse causa quoquo
paecto, vt bonę incolarum huius regionis
temperies sint, cum Sal notum sit, corpo-
ra à putredine conseruare , humores de-
tergere, attenuare, & incidere. Quamob-
rem non ob istas causas, id faciunt, sed ob
antiquam huius loci consuetudinem .
Panis præterea fermentatus leuis est , &
mouet; leuis quod fermenti acore humi-
dum consumitur; quod nutrimentum est.
mouet, quia cito digeritur , non formen-
tatus vero minus mouet ; sed magis nu-
trit , vt optime asserit Hippocrates lib. 2.
de victus ratione .

Piscibus demum optimis , pretiosissi-
misq; Tyburtini vescuntur ; cum saxati-
les omnes sint . Pisces enim prætiosi, in-
quit, Gal. 3. de Aliment. facul. ideo opti-
mi sunt, quia eorum caro candida est, pu-
ra, sincera, atque friabilis; & ob id , lau-
dabi-

dabilem generant sanguinem (quod pro nostro scopo de loci salubritate est ad rem,) & inter saxatiles, præciosissima est Trutta ; quæ in Aniene nostro fluuio pescatur ; ideoq; illud genus piscium præ alijs est laudabile ; cum habeat omnia illa bona signa, quæ à Gal. loco supracitato recensebantur ; caro est candidissima, & in optima aqua nutrita ; quæ & rapide currit, habet præterea squamas pulchras, bronchia rubra, necnon etiam maculas rubras, & aureas, vt nihil pulchrius in hoc piscium genere, videri sat possit.

De Auibus montanis, multa essent dicenda, quæ longo egerent sermone, cum situs pro auibus aptissimus sit ; semper enim adsunt Ficedulæ, Turdi, Turtures, Phasiani, Qualiæ, cæteraq. animalia in maxima copia, suo videlicet tempore, atque ideo Tyburtini habitatores, non solum ob aeris bonitatem, situsq. amœnitatem, verum etiam, ob reliquarum rerum, tum copiam, tum qualitatem, bonitatemq. copiosissimarum, perfectissimarumq. optimam inculpatamq. valedudinem ducant, & non tam facile, à morbis

bis malignis tentantur , & qui ob aeris intemperiem,& victum, oriuntur , vt latius supra docuimus .

Plurā essent de alijs frugibus , & rebus, quæ Tyburi nascuntur in medium afferenda . Sed ista sint satis dicta, ad demonstrandā Aeris bonitatē salubritatēq. Nec opus est in ista Ciuitate; & eius sitū, peregrini aeris volucres, remotarumq; lit torum pisces , alienique temporis flores flagitare, vt luxuriosa vetustas in suas latus cœnas requirebat . Nam delicati illi, & fluentes, quales sæpe Respublica tulit, parum se lautos putabant , nisi luxuria vertissent annum , nisi hybernæ poculis rosæ innataissent , nisi æstiua in gemmis capacibus glacie falerna fregissent, quorum gulæ angustus erat orbis noster ; vt Seneca , & Suetonius de Caligula scripsierunt, sed omnia enim ista quæ ab antiquis expetebantur, Tyburtes satis delitiose fruuntur, & sine vlo impendio, natura illis apprime suppeditat atque subministrat .

De

De Vinis Tyburtinis . Cap.V.

DVos esse liquores corporibus humanis gratissimos, ut illimosq; Vimum, & Oleum refert Plin.lib. 14.cap.13.
Vinum esse succum carnis, quæ circa fructum vitis existit, de sua sede hominum industria, & diligentia remotum, atque expressum, & ad suos usus reconditum; idem *terre sanguinem* vocavit, lib.eodē, cap. 5. Iam verò de Vinorum Tyburtinorum bonitate, aliquid dicere aggrediar, cum ipse etiam liquor aeris salubritatem denotet. Qua in re explicanda plus erit mea quidem sententia nobis & operis, & laboris, & ingenij penendum cum varias in se habeat, (vt dicemus) differentias; conabimur tamen ex melioris notæ auctoribus, congruentissima, & maxime vera afferre; illud in primis in mentem reuocans Plinij dictum lib. 23. Nat.hist. cap. 1. *Nullius alterius rei difficultorem tractatum, aut numerosiorem esse; quam vini:* quam sanè difficultatem adaugent, tam multa vinorum genera, tam multæ eorum

eorum inter se ex vite, solo, situ, regione,
cultu, arte, natæ differentiæ, tanta sapo-
rum varietas, tam multiplex demum in
nobis potentia, miraque in omni morta-
lium genere cognita opera, vt nemo sit,
qui ea contemplatus, non summe mire-
tur, & inquisitionis studio non accenda-
tur. Cum à vino meror, & gaudium o-
riatur; vt ait sapiens Prou. 31. date fice-
ram merenti, & vinum ijs qui amaro
sunt animo, & Ecclesiast. cap. 40. Vinum,
et Musica, laetificant cor, & super utram-
que dilectio sapientie: & Plato 2. de Le-
gibus. silentium, & dicacitatem mentis
insuper habetudinem, atque acumen, exte-
nuationem, atque impletionem, somnum,
ac vigilias, sanitatem, ac Morbum, vitam
denique, ac mortem miseris mortalibus
afferre videamus. Quæ sanè omnia; non
tam, ob veritatem spectanda, quam ob
magnitudinem, & inter se repugnantiam
admiranda videntur. Quo circa Hipp.
tum lib. de aff. tum 2. de dieta. Vina que
in aquosis, & siccis locis, atque aestuosis ge-
nerantur, ea omnia sicciora, & calidiora
esse affirmat, & robur in corpore exhibere,

ma-

maioremq; redditum tribuere, quam quæ ex humidis, et riguis, ac frigidis, ista enim humidiora, & frigidiora, ac leuiora sunt, non solum igitur ipſus cibi, & potus, & animantium ipsorum vim, noſſe oportet; sed etiam patriæ unde oriuntur; quod igitur forte alimentum corpori afferre velis, ut ex iſdem cibis, illa quæ ex non aquosis locis, veniunt utenda ſint animalibus; ubi vero leuiore, & humidiore, ijs, quæ ex riguis veniunt uteris. Qua de re dicendum est, cum ipſo Hipp. Tyburis vina optima esse, omnesque illas habere utilitatem, & corporibus afferre; quas ſupra ipſe denotat. Nam quod attinet ad vinorum differentiam, multiplex illa eſt, aut enim ipsa varietas, ſive differentia ſumitur ex loco, in quo vites nafcuntur, aut ex ſitu, ad cœli plagas, aut ex ſoli natura, aut ex vite, ex arbore, aut ex vini coniſtentia, vel calore, vel ſapore, vel ætate, vel denique potestate, virtuteq. adeo ut vinorum omnium hæ differentię ſint numero undecim, vti videre eſt, in varijs Gal. locis; ſed præcipue in lib. de Antido. & Metho. cap. 7. Vbi etiam vinum Tyburtinum inter

ter optima vina numeratur, scilicet ea, quæ conficiuntur, in locis montuosis, & saxosis (iuxta vulgare dictum) *Bacchus amat colles*, enim vero vina illa apud Tyburtes optima habetur; ut fuit receptum apud antiquos, quod testatur Horat. Poeta epist. 18. lib. 1. scribens ad Varum vi- no moderate sumpto hilaritatem, immo- dico, rixas excitari.

Nullam V are sacra vite prius seueris arborem

Circa mite solum Tyburis, & mænia Catilli.

Ob quam igitur rationem Galenus di- cat vinum Tyburtinum optimum, inue- stigare ex suis scriptis adhuc non potui, nisi velimus dicere, quod in his locis con- ficiuntur vina oligofara, cum in locis fri- gidis nascantur fere semper vina aquo- fa, oligofara vocata; siue ea rubra, vel alba sint. Vinum siquidem aquosum le- uissimam in ligno vitis, habuit transmu- tationem, leuissimam quoq. in elemento terræ permixtionem, quod ut aqua fo- ret, paulum terreæ, calideq. substatiæ oc- cupauit, atque in harum coniunctionem, leuif-

leuissimā indiguit confectionē: Contrā-
rium autem tum vinosum , tum multife-
rum, neque à leui coctione tale efficitur ,
ut pote quod ab aqua longissimo recedat
interuallo. quę sitūq. est, vt insignem con-
secutum fuerit , tum caliditatem , tum
odorem . Galen. in lib. Hipp. de rat. vict.
in Morb. Acut. com. 3. vt etiam videtur
annuere illis verbis in lib. 12. Meth. c. 4.
*huiusc generis vinorum, optima sunt Sur-
rentinum, Signinum, Sabinum, Tyburti-
num, Marsum, omnia quidem Italica, &
adstringentia, non tamen pari modo om-
nia; nam Surrentinum, cum mediocriter
adstringat, tum calidius ceteris, tum iu-
cundius est; ab hoc nobile Tyburtinū; quod
sic Sabinum, leuiter potest adstringere,*
&c. ita forsitan, quia tunc Temporis Ty-
burtes, vites cōiugatas vlmis, & palis in-
go alligatas, ac arūdine muniebant. Quē
vsum hodie fere abolitum esse videmus:
cum fere omnes suspendant vites in al-
tas pergolas; alij vero, quamuis per pau-
ci maritent vites arboribus, & hac de-
causa , vina non ita potentia sunt , atta-
men à Gal. vinum Tyburtinū inter op-
tima,

tima, prætiosissimaq; numeratur; tam in
loco supra citato tum alibi, vt s. de sanit.
euend. Tyburtina uina sana esse, & mul-
tas dotes illis tribuit, vt videre est; sed ad
quid opus est auctoritatibus, cum vina,
quæ Tyburi conficiuntur, testimonium
præbere potentes hodie possint, etiam
si ad decem non conseruentur annos;
tamen vtilia erant, vt refert Atheneus, &
adhuc vetustiora, legitur in lib. Spurijs
Galeo adscriptis: Quod credibile est il-
lis temporibus durasse, vel ex cultu vinea-
rum, vel forsitan, quia fumo utres vino
plenos ad diuturnitatem suspendebant;
quod hodie non in more positum est, im-
mo usus aboleuit omnino. Scire tamen
est; varijs modis vinum in mea pa-
tria confici. Sed duo sunt modi proprij:
Vnus est cum expressis uuis, statim in do-
lio reponitur, & sic manet, pluribus die-
bus, donec deferueat, dolij osculum qbz-
turando, postq. mensem in aliud dolium
transfunditur, & in cellam vinariam re-
ponitur; neque est necesse, vt teneatur in
domorum vastibulis, vt Romani faciunt,
ne vina corrumpatur, vt asserit, Alexand.

D

Petro-

Petron. lib. 2. de victu Rom. c. 10. Secundus modus conficiendi est, cum expressis vvis, vna cum acinis, & racemis, in dolij^s (ex uno fundo apertis) reponitur, ibi quæ manere faciunt quoad deferueat, clarificatumq. sit vinum, postea vero in alijs dolij^s reponitur ab acinis, & racemis diversum, & statim bibere possunt (& iste modus Retornato appellatur.) *Aci-*
natisium, vero reperio Antiquis cognominatum esse, quod miris laudibus celebrat Cassiodorus lib. 13. variarum lectio-
rum cap. 4. & Vlpianus Iurisconsultus peritissimus codice de legatis. sed etiam fuisse cognitum ab Hipp. videre est in lib. de victus ratione in Acut. & hoc genus vini bullire permittitur, modo prædicto, usque ad decem dies plus minusve prout dulcia, vel minus dulcia expetuntur, & hæc vina ab aliquibus in dolij^s reponuntur nulla alia addita mixtura, quamvis nō desint, qui alterius vini portionem modicam admittant, in ipsum dolium, ut est Coctum, vel Sapa, quam Græci ~~καρπον~~, aut ~~τηρια~~ vocant, & ob nullam aliam causam id faciunt nisi ut magis du-
 rabi-

rabile reddatur , maiorque aquæ portio
in familijs adhibenda sit , cum ob mo-
dicum illud per coctum super imposi-
tum (mustum enim est ad ignem factū)
quod ob bullitionem maximam , acquisi-
uerit ingentem virtutem , & has habeat
qualitates , cū ibi non opus sit hoc medi-
camentum , vel aliud addere , vt Romæ
faciunt ne vina in putorem , (quam muf-
fam vocant ,) euadant , neq. minus in vap-
pam (Metaphoricæ autem vappa signi-
ficat bohūmē , qui amplius nihili usui
est . Horat . Satira 1 .

*Non ego Aazarum, cum uero te fieri
Vappam iubeo aus Nebulonem)*

Cum vineæ fere omnes sitæ sint in locis saxosis, vel stercoribus, & montium radicibus, non in locis lutosis, atque eoenosis; modus enim conficiendi, & coquendi diuersimodè vina, non solum nouis est, sed etiam antiquissimus, vt testatur Plin. c. 19. lib. 14. cum aliquibus in locis alij decoquant, ad sapas, infusisq. his, ferociam frangunt, vt cap. 2d.

*Crapula compesci feritatem nimiam
frangiq. vires. (seu virus ut aliqui le-*

gunt) est autem crapula. Texte Plinio
rasina cocta ita lib. i 6. cap. i 1. non autem
 sex rasinæ vt aliqui volunt. at non solum
 coquebant vina; sed etiam Picem adde-
 bant, vt idem Plin. 7. cap. i 4. lib. vt Ro-
 mæ apud aliquos Sulphure, Sale, & Aro-
 matibus vina conseruantur: Tyburi vero
 his non est opus; sed tantum aer hoc illis
 præstat. Vina etiam fassis percolabat an-
 tiquitas, quemadmodum & nunc nostra-
 tes vsum seruant, vti & Plinius & Colu-
 mella asserunt Theoph. vero 6. de causis
 Plantarū vocavit ~~ostrov. eaux. &c. puras.~~ ad ves-
 tustatem deniq. vinorum consequendam
 implebant vasa ex vino, & in mare proij-
 ciebant, alij verò scilicet Arcades, sumo-
 vina in ytribus exiccare solebant, sicuti
 in 4. Metheol. Arist. & Acron apud Ho-
 rat. lib. 3. ode 8. hoc asserit, & Martialis.

*Improba Marsilia quicquid fumaria
 cogunt.*

Accipit ætatem quisquis ab igne Cadus.

Palladius etiam lib. i 0. ex Græcis au-
 toribus, ad ætatem lōgam simulandam,
 medicamenta quædam permisceri, & va-
 sa in sumo poni solita narrat. A necessa-
 rijs,

suis itaque ortam esse rationem condendi vina constat, quæ ad nimium processit causa luxus. De qualitatibus, & quibus conueniat vini potio, non desunt autores, non solum antiqui, sed etiam recentiores, qui de hac re optimè scripsunt: nil dicam, & inter recentiores satis dilucide Baccius hanc rem examinavit in lib. de vinorum historia, vbi etiam aliquid de Tyburis vinorum bonitate habet. Miror equidem, Quomodo Alex. Petronius, vir eruditissimus cum varia vi-
norum genera circa urbem nascentia enumerasset, in lib. de victu Romanorum illorum uires, & qualitates ponderasset, de Tyburis uino ne uerbum quidem, cū Ciuitas, sit tam Romæ proxima, ac fere contigua. Cumq. Aer Tyburtinus multis à natura dotibus celebretur, ut ait Bac-
cius lib. 6. de Vinis Italiæ, (ut nos latius explicabamus superius.) & primum sa-
lubri, & secunda aura; nam continuis à dextra montibus, usque in sabinam, à si-
nistra longè iu campaneam Latij, ac par-
ce in meridiem excurrit, in quoram me-
dio uetus Tybur occidentem respicit;

D 3 quasi

quasi ex conspicua scena in conspectum tor-
tius Latij superemines Vrbi Roma ad. 15.
miliaria, per qua ipsum collē Anienis ar-
mis à montanis usq. Aprutinis ex Amoenis-
fima valle descendens pluribus in descen-
su, cedentibus riguis quem locum proprie-
tate Strabo ad imitationem Nili catara-
etam, (vulgus Infernum vocant, & pra-
cipue Tyburi, os Inferi vocatur) Ciuita-
tem irrigat seque ad oportunos usus di-
spergus in totum collam, & exinde in hor-
res, ac vincta in subiectam planitatem, &
usque in Tyberim propè Romam influit,
promouetq. perenni humore frugiferas lan-
ga serie arbores, & pomaria ad fœcundi-
tatem incomparabilem. Situ solum ex ut-
roque latere eminet, in accidentem acoli-
tij, quod saxo pinguiq. topo permixtum
omnigenis frugibus fertilissimum fit. Pra-
se enim oleo quod fundit is ager, in tantam
copiam, ut ob hanc naturę fœcunditatem
cesset non dubio Tyburtinorum industria,
ut nec ornatum edium admodum curent,
nec cultum vinearum, quasi natura abude-
ipsam copiā suppeditatē, eamq. albis vni-
non tā scelcta propagine, quā eius soli ge-
nuinis,

*nuinis, ac permixtis generibus, unde culte
Tyburnes vina (vt Plinius) humidiores,
ac oleagineæ inuenientur condituras im-
mant, quam hodie adhibent coctis satem
mustis, ad spumationem; alioquin vina nō
seruantur hæc Baccius de natura vino-
rum Auctor diligentissimus de Tybutti-
nis vinis scripsit.*

Sed si quis de Vinorum Tyburnino-
rum bonitate, præstantia, ac qualitate,
aliquam notitiam habere ulterius vul-
nideat Galen. in suis operibus . Sed ut
breuitati propositæ respōdeam; scire est,
etiam ad quatuor, & quinq. annos con-
seruari, nec acida, nec in alterius quali-
tatem mutari, vt de qualitate norat Car-
danus 3. de sanit. tuenda cap. 86. *Vina
ex uinis natis in montibus, potentiora sunt,
calidiora & tenuiora, quemadmodum
sunt pene omnes uineç Tyburninę, uel in
montibus saxosis, uel in montium radicia-
bus, paucis tamen exceptis quæ hoc nos-
stro cno, in quadam planicie positæ sunt
quæ non ita laudabile reddunt uinum,
cum sint in humili loco, frigido, & aquo-
so, unde illud Poetę est recensendum;*

Bacchus amat colles, &c.

Differentię igitur omnes, à sapore , à claritate, tenuitate, crassitie, & robore , tempore, atque loco uinorum capiuntur, calor enim nil facit, neque prodest, neq. obest. Sed indicat rei naturam .

Varium esse uinorum colorem, utique alium album , alium nigrum , alium flauum certum est; cur uero uina coloribus differat, nemo quoad sciam scripsit. Ego autem ad elementa ex quibus hæc cuncta inferiora componuntur referrem, cum Arist. vti vinum flauum, & fuluum ignis naturam sapiat, Rubeum, Aeris, Album. Aquę, Nigrum Terrę naturam referat , ex eodem Arist. sect. 38. Probl. ultimo. Si igitur hoc verum est, erit pariter uerissimum, Vinum Nigrum, & præsertim Crassum, terreum cum sit, succum mœlancoricum generare. Vinū vero Album, & tenuie, Aquę naturam cum sapiat, Pituitam serumque sanguinis generare . Rubrum quod Aeris, in sanguinem optimum converti . Vinum postremo, fuluum , vel flauum, flauam Bilem procreabit, quia ignis naturam sapit .

Sed

Sed Vini sapores gustus indicat , vt
 dulcem , amarum , austерum , acerbum ,
 astringentem , insipidum , ac vinosum ;
 reliqui vero sapores , non sunt uini natu-
 rales , sed preter naturam , scilicet acidus ,
 pinguis , & salsus sapor , quę omnes diffe-
 rentię optime sunt illis notę ; qui in tue-
 da fanitate diligentes , ac solliciti sunt .
 Cum uinū , quod in potu alimenti gratia
 quotidie sumitur , debet esse mundum , pu-
 rū , clarū , odoratum , & sapore iucundum ,
 numquam corruptum , turbidum , impu-
 rum , odore graui , & gustu ingrato , quod
 non modo toti corpori noxam infert , sed
 etiam sanguinem corrumpit , qua pro-
 pter suani facillime tuentur sanitatem ,
 qui regiones , & Ciuitates incolunt , in-
 quibus optima conficiuntur uina , quem-
 admodum in ciuitate Tyburtina ; quippe
 uina ibi nascantur optima , ratione loci ;
 cum omnes illę numeratę differentię re-
 periātur , quas supra innuebam . Ad quod
 corroborandum sunt ad rem illa Hippo-
 uerba 4. de Morbis . Quantum locus quā-
uis vicinus à loco differat , licet considera-
re , quo ad uini suauitatem , Salę eadem sur-
 gen-

gente, non est ubi terra humor suave vi-
num præbeat, est ubi non. Vinum denique
omne uniuersaliter loquendo, Merum,
Sincerum, & sua natura austерum **exca-**
lescit, facile in membra distribuitur, sto-
machum adiuuat, appetitiam ciborum
iuuat, uires alit, ac robur auget, somnum
conciliat, calorem commendat, & è con-
tra ipsum uinum, uaria in corpus afferre
in commoda, erate, potentia, & assump-
ptionis more inueniemus. Nam uino sum
uinum (uocatum) & immodice sumptū
caput tentat, neruos implet, fluxiones ex-
citat, mentem labefactat, uires denique
corporis uniuersas dissoluit. Aquosum, &
oligopharum, ut minus id facit, ita certè
minus alit. Dulcia uina obstruunt, cras-
sa, nigraq. difficillimè permeant, diuque
in uentre morantur: uetera uehementer
calefaciunt, noua turbant, & fluctuatio-
nem miram concitant. Acida ledunt uen-
trem, neruisq. sunt inimica. Hęc in uniu-
ersum uini inconmoda in corpus sunt;
circa quę omnia est probatissima Aus-
toritas Medicorum, & hoc est dictum
de Vinis Tyburis.

De

De Vinis Secundarijs, vel Rasparie.
Cap. V. I.

VNUS erat in praecedenti capite notandum, scilicet de Secundarijs Vinis, de Aquatis nostro tempore vocatis, de Lora, de Rasparie; Quomodo ea Tyburi conficiantur, cum uarijs in uarijs Vrbibus sint modi, ut Baccius de Natura uinorum c. 19. lib. 1. testatur, at tamē constat, eundem esse modum apud Tyburtes, ac ille qui ponitur à Gal. 2. de Alimentorum facul, cap. 9. Nam conicetis vinacijs in dolia, tansim aqua super infundunt, quo ad pro racemorum copia omnia permadeant; quod ubi sati factum viderint, in dolij fundo foramine aperto, dilutum diffluere sinunt, idque bibunt. sit & tertio, quam variosi, proprie volunt, daturiæ appellari; aliam similiter effundendo aquam, parciorem tamen priori; ut hac sit quoque potionis attemperata: haec etenies Gal. & Plin. 14. lib. cap. 10. de huiusmodi secundarijs vinis, sic loquitur, *Meropis Cato, & nos, Loram;* quæ sit usnaceis

De Tyburtini Aeris
naceis aqua maceratis . Sed tamen inter
vina operaia numerantur: tria corunt ge-
nera sunt; primus modus, ac genus est. De-
cima parte aquæ addita, que musti ex-
pressa sit, & ita nocte, ac die macerata,
vinaceis rursusq. subiectis. alterum, quod
hoc modo Græci factitauere, tertia parte
eiusque quod expressum est, addita aqua,
expressoq. decacto, ad tertias partes; ter-
tium. est fecibus vini expressis, (quod fa-
ctatum Cato vocat) nulli ex his plusquam
anno usus. hæc illæ ex quibus Plinij uer-
bis, necnon etiam Gal. colligo. Quod A-
quatum, & Raspatium, quod Tyburi
conficitur, parum distat à modo, quo illo
tempore conficiebatur ; Quod, extracto
multo, ex uuis calcatis optime expressis,
in uase illo, in quo uua pistatur (qui ua-
sca uocatur) aqua iniijcitur ad illam
quantitatem, quam amant, & ita perma-
nere aquam faciunt cum illis racemis, &
acinis expressis, per spatium quadragin-
ta horarum, plus minusq., ut magis dul-
cem, uel piccantem amant, & iste est uni-
uersalis modus, nil alio addito, quamuis
non desinunt, qui cum alijs rebus adul-
terent:

terent; videlicet infundendo, postquam
in dolis reposuerint Aquatum, vuam.,
vel mustum, vel vuam Lambruscam, quæ
res magnam per se faciunt differentiam;
ac diuersitatem. At cum aquata ventrem
relaxent, Hypocondria inflent, seruis, &
operarijs, ut Plinius, inquit, relinquenda.

Varium dumtaxat, humana hominum
follicitudo, cui semper noua placet; & no-
ua nouis addere inuestigauit, modum cō-
ficiendi Raspatum indagauit, & hoc non
ob aliam causam, nisi vt habeant po-
tionem quam pauciferam, & quæ nul-
lam aquæ portionē recipiat, maximāq.
in bibendo voluptatem, ac oblectamen-
tum præbeat vinosis, cū hi varios gustus
quoq. sentiant, & præcipue sub austерum,
admixtum, dulce, (vulgò dicitur Piccan-
te) linguæ, & ori delectabile, & ob id, vt
suo quisq. gustui obtemperet, varios ex-
tra ordinem Raspatij adhibuerunt appa-
ratus; quos omnes si recensere vellem.,
rēdio essem legenti. præcipuos, & pro-
prios tantum proponam; cum in hac re
vnusquisq. suæ voluntati faber sit. Nam
aliqui ex Lábrusca vua parant, ebullitis
tamen

tamen in aqua Racemis, & Botris, & in Dolis omnia ad bulliendum ponunt per quindecim, vel viginti dies, ac postea bibunt: alijq. deniq. addunt mustū; alij vinum vetus, generosum, alij nō ex tua lambrusca; sed ex alia tua Raspatium conficiunt; eodem tamen modo. aliqui deniq. boni vinitores, ne longo fere uore, illi spiritus nimis exhalescant, duo adhibent, ad id præstandum utilia inge-
niosa, hoc forsitan longo usu admoniti: nam longam ponunt in superno dolij foramine arūdinem cauam ab imo ad sum-
num cum patula superne lignæa; unde exhalant spiritus feruentes; vigor vero non exhauriatur, taliaq. Raspatia multum deferuescere non faciunt; ne aufera-
tur illa punctionis vis, atque gratia, sed statim dolij foramen claudunt.

An huiusmodi Raspatium fuerit in usu apud antiquos; non ita facile possum affirmare quemadmodum de Aquato. Cum notum sit, & ex ipso Plinio loco ci-
tato superius, cum illa vina, quæ eo in lo-
co enumerat, inter vina operaria recen-
seat, quæ etiam hodie rarus usus demon-
strat,

strat. Cum Aquatum operarijs ad potandum detur, de Raspatio, vsque adhuc, non inueni, an fuerit cognitum Antiquis, quantum ex obseruationibus antiquorum videre sat potui. Et equidem miror si hoc porationis genus esset apud Antiquos invusu, cur Plinius rerum Antiquarum satis diffusus scriptor, non enumerasset; cum de Vinis Deuterijs, de Lora, de Secundarijs verba ficerit, hoc vinum intactum reliquerit; nisi dicere velimus, Quod Vinum Oenanthinum apud Dioscorid. lib. 4. cap. 5. sit Raspatium nostri temporis, quod anceps est affirmare. Cum vini oenanthini compositio, sit diversa à Raspatio, etiam si duplex modus ab ipso auctore ponatur; illud tamen est aduertendum, quod vt ipse, inquit, c. 18. sit, ex floribus Lambruscæ in musto maceratis, ac post triginta dies mutatis, & hoc significasse videtur Hipp. de vict. rat. in Acut. his verbis. *Oenanthinam, vitis-ve florem,* &c. Alterum quod cap. 10. oponit, potest nostro Raspatio accommodari, cum modus quem Dioscorid. describit, idem sit, ac ille, quem supra explicaui,

ui, & quo Tyburi conficitur. De suo Ra-
spatio Dioscor.dicit, prodesse alui, & sto-
machi fluxionibus, & cœteris, quod pari-
ter ego possum de Tyburtino affirmare cū
ex sua silvestri, nigra, quæ Lambrusca
vocatur conficiatur istasq. proprietates,
atque dotes habeat.

Verum cum factitia hæc omnia vina
sint, nec vere, & proprie vina vocari pos-
sunt, vt Plin.monebat, & non sunt admo-
dum hominibus sana, vt pote delicatis,
& nobilibus : relinquenda igitur seruis,
& operarijs, erunt iuxta Plinij documen-
tum, deque his erit dictum satis.

De Aquis, quæ Tyburi oriuntur.

Cap. VII.

Expeditis ijs in præcedenti capite
quæ ad Vini Tyburtini naturam
pertinebant; res omnibus profecto, & au-
ditu, & gustu gratissima; reliquum est in
præsentiarum aliquid de Aquis, in me-
dium asserre, tum quæ apud Tyburtes bi-
buntur, tum quæ ad alia inseruiunt, &
qua-

quatenus illæ sint salubres, vel insalubres quoniam ad sanitatem, maximopere utiles sunt, aerisq. salubritatem denotant; cum pleraq. mala, ac bona fieri ab aquis probabile sit; sed ista cognitio proprium ad Philosophum, tum etiā ad Medicum pertinet. Quemadmodum loca recēsita ab Hipp. in lib. de Aere & Aquis optimum faciunt testimonium, cum ait, *opus esse Medico situm locorum nosse, Aquarum qualitates ponderasse, et vietas huminum, qui in regionibus habitant, ut bis cognitis effectus earum cognoscere, ac prædicere valeamus.* Sed ista cognitio, ad aeris salubritatem, si aquæ bonæ in illo aere, & loco nascantur, pertinet, cum aqua, tam sanis, quam ægris communе solatium sit, & maximopere necessaria, cum mundanorum, & singularium elementorum, hoc unum sit, ex quibus uniuscæstis tota nostræ corporis constitutio sit conflata, atque composita; quamobrē de ea fuero haud ociose dicturus, & quāuis varij varie disputatione de Aquis; Ego ad illam Hipp. veritatem s. Aph. 26. animuri intendi; Nam si spectemus aqua-

Erum

rum differentias, quæ sumuntur à Pluvia, Fluuio, Fonte, Cisterna, Puteo, Lacu, Palude; hæc omnes ad illam sententiam in illo Aph. prolatam reducuntur, si præterea distinguemus aquas, quæ sunt turbidæ, vel duræ, vel molles, vel mediae, reducuntur ad eandem. Itaq. Hippocr. eam aquam optimam esse censet, quæ cito evanescit, & cito refrigeratur, hæc enim læuissima est. Aqua igitur purissima, & quæ omni labe caret tribus iudicatur sensibus, Gustu, Visu, & Olfactu; Gustu si nullam planè qualitatem præ se ferat; sed vt deatur ab omni qualitate immunis. Visus si pura, sincera, & exquisite clara. Olfactu, si eorum nil inest quæ in aquis vitiis esse olfactus testatur, vt sunt Aciditas, Putredo, Alumen, Salsedo, aliquodve aliud vitium, quod nomine careat, ut optime videre est, in lib. de Ptifana, vbi Galen. probatissimam ponit illam aquam esse ad conficiendam ptifanam, quæ tum substantia, tum gustu quidem, atque odoratu, & colore discernitur, & nullam exoticam referat qualitatem, hoc est non existat dulcis, non falsa, non acida, aut acris,

acris, non grauiter olens, non putris, neq; penitus alicuius exquisitæ qualitatis pat ticeps; sed prorsus simplex, & nullam alienam qualitatem, atque immixtionem habeat, quæ vel gustu, vel olfactu deprehendatur; atque ideo cum Gal in confi ciendo Ptisanā, optimam, ac perlucidam, raquirat aquani, quanto magis nobis pro nostra salute, pura, optimaque & ab om ni labore, & defectu immunda perquenda est. Solebant Veteres Aquæ bonitatem pondere metiri, vt nostro hoc aqua aliqui faciunt, neque re uera est hoc probandum. nam si aquæ pondere æstimantur, quæ leuior est, ea erit melior Hipp. vero non intelligebat eam optimam esse, quæ pondere est leuis; Sed ea quæ celerrimè alteratur, quo ad partium tenuitatem, & à calore transmutatur, & per Anadosim, in corpus distribuatur, & exceraatur.

Anio fluuius noster Tyburtinus, præceps fertur à sublimi loco, in Ciuitatem iuxta illud Horatij, præceps Ania, & Tyburti lacus.

Anienem ortū habere à fonte Curtio,

& Ceruleo, in mōte Tebanorum vt Plin.
lib. 3. cap. 12. ait Anieni nomen indidit
Anius Rex Hetruscorum qui fuit filius
Apollinis (vnde Virg. 3. Aeneid.

*Rex Anius, Rex idem bominum; Phoe-
biq. Sacerdos.)*

Qui insequens Coethegum filiæ rap-
torem, cum eum assequi non posset in flu-
uium infilijt, ibique extinctus, vt Anio
vocaretur effecit. Aquam istam Anienis
antiquitas potabat, & nunc quoque ple-
riique sine vlla noxa potant.

Sed ad probandam bonitatem istius
aquaꝝ, exstant probatissima testimonia,
non solum immensa aqueductus moles,
verum etiam Frontini auctoritas id deno-
cat, qui ait, (*Cum Gaius Cæsar parum
publicis usibus, & priuatis commodis se-
ptem ductus aquarum sufficere wideretur
duos ductus inchoauit; quod opus Claudius
præclare absoluit. Alteram aquam, ex via
Sublacensi, longe ab Vrbe 38. millia pas-
suum delata, cuius origo eadem via Subla-
censi 42. milliaria distat ab Vrbe, Anio
nouus, vocari cœpit, cum alia etiam Anio-
vis aqua, post hanc veterem adiectionem
asse-*

afferit) & etiam si ab hinc circiter quā draginta annis, nonnullas alias aquas, aliqui ex ciuib⁹ bibāt, quarum vires, & qualitates seorsim, in suis proprijs capitibus à nobis erunt examinandæ. In præsenti tanquam ab antiquiori, nobiliori sermonem facere decreui ab ista Anienis aqua quam etiam laudauit, Properius eleg. 20.

Hic Anio Tyburse fluis, &c.

& Elegia 14.

Cadit in patulos lympha Aniena lacus?

Atque adeò, non mihi multum facessunt negotium, illa Gal. verba 6. Epid. Com. 4. Tex. 10. crudiusculam, (scribēs.) esse huiusmodi Anienis aquam; cuius formalia verba ista sunt; videlicet, *Aqua Anienis fluminis, quamvis multis alijs virtutis careat, crudiuscula tamen est, ut neque celeriter in ipsa legumina, & olera, & carnes, elixentur, in quibus Gal. verbis non inuenio.* Aquam Anienis fluminis Tyburtini esse perniciosissimam, nec esse saluberrimam; sed esse mediæ naturæ; dum ait, crudiusculam esse, non inter cru-

das totaliter, neq. inter inculpatas aquas
esse enumerandam, tamē magis affirmā-
rem inter bonas, quā inter prauas aquas
cōnumerandam esse , ex dictis qualitatib-
us supra à Gal. in lib.de Ptisana enumē-
ratis, cum fere omnes illæ, quas Gal. ibi
afferit , in ipsa Anienis reperiatur , & id
magis corroborare videtur ipsemet Hipp.
lib.de Aquis locis , & Aere , optimam
primo, (afferit,) illam esse aquam , que ē
sublimibus regionibus , & terrestribus tu-
mulis fluit , hac enim dulcis , & alba est.
(igitur cum Aqua Anienis ortum ha-
beat, à sublimibus regionibus , scilicet à
locis mótuofis & petrofis, nullam aliarn
qualitatem prauam habere potest, ex di-
ctis Hipp. nisi quod cruda sit .) Secundo
vero, Aquarum fontes, que ē petris fluxe-
rint, crudas, etiā illas esse necesse est: ut in
lib. supra citato Hipp. optime afferit, &
quod Anio ortum habeat à sublimibus
regionibus, ultra quod visuris optimè pa-
ret , auctoritas etiam celeberrimi Plin.id
probat lib. 3. cap. 12. Anienem ortum ba-
bere in monte Tebanorum. Statuendum
hac de causa censeo, Aquam Anienis
nul-

dubiam aliam qualitatem habere, nisi quod crudiuscula sit; ut superius ex Gal. sententia est dictum, cum ortum habeat è locis petrosis, per quæ etiam dilabitur, ut notatur 7. Aeneadum : *Gelidumque Anicem, & rostida riuis. Hernica saxa cohonest, & 4. Georgicorum. Vnde Pater Tyberinus, & unde Anicena fluenta, saxonumq. seras Hippensis, & quæ sequuntur.* Hanc tamen prauam qualitatem, quia pauca est, secundum Gal. non est dubitandum, quin possit à Sole moderari; nec non etiam ab illo violenti motu, quo rapitur, per dirupata immaniaq. saxa, & quod hoc Sol præstare possit, scilicet a quam moderari, & à natura sua origina remouere, inficiabitur nemo; dummodo radij solares, in ipsa aqua recipiantur per aliquod temporis spatium, & ista est expressa etiam Arist. sententia; de An quis Nili, dicens; *illam moderatam decommissionem insignemq. alendi facultatem à sole habere vnde illud Imperatoris dictum suis militibus.. Nilum habetis, & Vincimus queritis, istud ego de Aniene affirmare possem, quod Arist. de Nilo cum Anie-*

nis Ripa ampla sit quoquo pacto, & etiam si arbores in aliqua parte sint, tamen à solaribus radijs, dum Sol oritur, & dum altam meridie tenet stationem, vsq; ad occasum; semper in varijs ipsius fluminis partibus illustratur, addendo præterea, quod nullam miscelam limosarum aquarum admittat; necnon etiam cloacarum, atq; aliarum immundicierum in se recipiat ante quam in Ciuitatem perueniat, vnde ipsa aqua ad potandum hauritur. Demum cum venti Boreales ex opposito ipsius fluminis ductu spirent, efficiunt ipsam aquam quoquo pacto puriorem; vñ fuit Placitum Hipp. & non ita crudā, vñ asserere videtur Gal. ad quod corroborandum, accedit sententia doctissimi viri Laurentii Iouberti in suis Paradoxis asserentis, *aquas crudas agitatione, & motu per loca saxosa reddi meliores.* quam sententiam mutuatus est ab Hipp. locis superius citatis. Quamuis etiam Baccius vir nostro æuo eruditissimus in illo de thermis tractatu multis rationibus hoc idem probat, quorum repetitionem superuacaneam duxi fore; estq; etiam rationi

toni consonum, cum ex motu, & agitatione res mutet naturam, & qualitatem; ex frigida, in calidam, & ex calida in frigidam: at cum aqua istius fluminis, ut superius dicebam, fere semper inter disrupta saxa dilabatur; vt aliquando in aliquibus locis ipsam aquam in tenuem puluerem, ac in rorem, cadere videatur; non est ergo ita absconu, quod ex isto tam violentissimo motu, aliquam aliam qualitatem, atque naturam, à sua originaria acquirere possit, id inficiabitur nemo quemadmodum, nec ego auderem affirmare fontium aquas, ex quibus Anio originem trahit, non esse aliqua ex parte frigidiores, crudioresq. (quam sit ipsa Anienis aqua) neq. ita salutares, nec non etiam naturæ humanæ idoneas; ac si vbi na scuntur potarentur, *Cum frigidum sit inimicum ossibus, neruis, cerebro, & spinali inedullæ*, Hipp. in Aph. 18. lib. 5. quamuis etiam plerumq. innumeri morbi ab istis aquis potatoribus oriantur, quorum enumeratio non est huius loci, cum non de Aquis speciatim, neque illatum natura, qualitate, ac denum effectibus

fectibus agere mihi proposuerim; sed de
Aquis solū Tyburis, & de illis quæ sunt
potui idoneę, & de ceteris quę in isto so-
lo nascantur, dicere obiter decreuerim.
Ex dictis ergo patet, Aquam Anienis
non esse ita prauæ qualitatis, quæ sit à
mensa, & à potu reijcienda, cum ex lon-
ga, veterum experientia constet, nullam
malam, insignemq. bibentibus attulisse
noxam, vel affectionem, attamen nullam
aliam aquam ab initio conditæ Ciuita-
tis habitatores potarūt; & quamvis obij-
cere aliquis posset, quod, cum sæpe are-
nosus Anio currat, & perpetuo post se a-
liquid lutulentum ducat, & v̄heat, instar
minutissimæ arenæ, lapilliq; nō sit ipsius
aqua ad potandum idonea; Hoc non solū
prauitati aquæ, non est adscribendum, sed
potius bonitati; cum aqua stagnans non
sit; colligere ergo vniuersquisq. ex hoc po-
test: etiam si aliquis posset asserere, quod
omnes aquæ fluminum, nisi resideant, cat-
culum generare soleant, quia Cœnosa
Arenosa, aut Lutulosa sint, at cum aqua
Anienis non Cœnosa, non Lutulenta, sed
Arenosa, ergo huiusmodi aqua lapillos.

& are-

& arenulas in renibus generabit; vt videre est in cannis, quæ in ipso flumine per aliquod horarum spatium permanet generare circum circa lapidem, quem tartarum vocant: sed hoc non est consuum veritatis, neque medicinæ dogmatibus, cum lapides, & arenulæ in renibus, non ex aqua arenosa, turbida, & lutulenta dignatur; (vt videre est in Canalibus, in Cannis, & alijs rebus quæ in flumine isto sunt) sed ex ignea renum caliditate, quæ est effectrix lapillorum causa, addita demum ipsa causa materiali, quæ est crassus humor, atque viscidus; & ista est communis doctorum sententia. Pauli, Aetii, & Gal. estq. etiam expressa Hipp. in lib. de Natura humana. Quod quoq. exemplo figuli clarius denotatur. Qui ex igne, & tali materia idonea, omnia vasa confecit, ita vt neque ab aqua vnquam disfolui possit, sed obiectet demum subtilis quidam studiosus, concedendo; quod ab exigua renum caliditate, lapilli generentur, tanquam à causa efficiente, sed causa materialis erit ipsamet aqua arenosa: ad hanc obiectionem erit facilis respon-
sio:

sio: Cum renes non attrahat aquam, pro-
ut bilitur, sed humorem serosum, non à
ventriculo, sed ab hepate, & à venis; &
ulterius responderi potest, quod aqua
etiam si huius sit qualitatis in ventricu-
lo, coctionis medio aliam acquirit qua-
litatem, & illud uitium quod in aqua est,
secernitur, & à natura separatur. Et quā-
uis de hac re multæ essent dubitationes,
hinc inde soluendæ, sed nunc non est
meum; at qui copiosissimum, ac doctissi-
sum cupid Tractatum, de aquis pro-
creantibus calculum, videat impressum
opus, *De Querelis Nepbrisicis*, à clarissi-
mo viro meo amicissimo, Francisco Co-
lutio, in Romano Gymnasio lectore pe-
ritissimo, in quo diligentissime omnes
dubitaciones soluuntur.

Sed ad aliud Medicinæ fundamētum
nunc deuenio, quod est instar sacræ an-
choræ, ipsam nimirum experientiam, sine
qua ars medica claudicaret, & que in
rebus dubijs, & ambiguis optima est ma-
gistra. Nullus, vel per pauci admodum
sunt, qui in Tyburtina ciuitate renum
calculis tententur; qui aquam Anienis
bibant,

bibant, & hoc lōga mei Auunculi obseruatione doctus , qui per annos circiter triginta, medicinam summo cum honore Tyburi fecit; duos vel saltem tres, in suis manu scriptis Epidemicis inueni ab ipso faisse curatos , quod etiam vsus hodier- nūs nobis ostendit, cum in dies iuuenes, & senes, & qui boni, vel mali sunt habi- tūs istam Anienis aquam indifferenter bibant absq. vlla noxa ; non solum circa renūm vitia , sed nec etiam ventriculi symptomata: Quamuis (quod est admi- ratione dignum) imposita in ipso flumi- ne arundine, cū per spatium viginti qua- tuor horarum moretur , tota tartaro, vel topho cooperta inueniatur . Non esse la- pillorū effectricē ipsam Anienis aquā af- ferere vlerius possumus, cū habeat quid aciditatis, (vt separādo adnotauī) quē est caufa potius destruciua lapidis quā se- cūs, & ideo Tyburtes illi qui aquam istā Anienis bibunt lapide (vt superius dice- bā,) nō laborant, sed potius illis ventricu- lis labefactatur frigidusq. redditur, si ip- sa aqua diutius quā par sit in ipso vētri- culo ad concoquendum detincatur, cum
potius

potius ad aliqualem cruditatem ipsa tendeat quam secus, sed ad hanc prauam qualitatem remouendam, quam in ventriculo inficere esset apta, præsto est usus & quantitas Olei, quo Tyburtes in epulis utuntur, & quod hoc oleum præstare possit, ubi de Olei Tyburtini qualitatibus differetur videbimus; & haec pauca de Anionis aqua dicenda habui.

De Aqua Reuellesia. Cap. VIII.

DE Aquis illorum fontium cum sum aliquid scripturus, qui in Tybaria solo oriuntur, & de illis præcipue, quibus Tyburtes ad potandum utuntur; occurrat primo loco aliquid dicendum de Aqua Reuellesia vocata, & cur sic vocetur nullibi adhuc inuenire potui, neq. istius Ciuitatis incolæ norunt: at nominum impositionem ad placitum esse dicebat Philosophus. Fons ergo iste multis à natura dotibus exornatur, & optimas præ alijs fontibus qui Tyburi nascuntur conditio-nes, & qualitates habet, cum ad ortum Solis nascatur, & currat; cumque hoc sit pro-

proprium bonarum aquarum argumentum, afferente Hippocr.lib.de Aere,&c.
*Quarumcunque fontes ad ortus solis, se-
babent ea quidem opima, ipsae se met ip-
fis sunt.* Surgit enim ista aqua in accli-
tio montis ad orientem, duobus distans
ab Urbe Tybunina milliarijs, semperq.
clara currit, & nunquam turbatur, cum
semper sit limpida, gustui grata, pos-
tius ad dulcedinem aliqualem accedens,
quam raterius saporis: & istae sunt con-
ditiones, & qualitates huius aquæ: Quâ-
nis etiam pisces nutriat, Ex quibus colli-
gere est. Aquâ hâc simpliciter meliorem
esse, quin sit ipsa Anienis, cum ista sit le-
vior, & splendidior, & hasce omnes pro-
prietates habeat, quod nimis ad ortum
Solis, & oritur, & currit. Sol enim orien-
tales regiones magis, quam occidentales
calefacit. Sententia est Hipp.lib.superius
eitate, & ad probandum huius aquæ pre-
stantiam est, illud Hipp. satis ornate di-
ctum lib. de Vulneribus, in quo habetur.
*opima illæ aquæ sunt, quæ decurrunt de
locis altis eæ dulces, & albae sunt, modi-
cumq. viatum ferunt, per astatem vero fri-*

gescunt, per hyemem calefcunt, quæ verba ad amissim explicant naturam, ac essentiam Aquæ Reuellesiæ.

Sed vnum est quod dubitādi ansam trubuit aliquibus ex nostris viris sane eruditis, (quodrum nomē silentio inuoluam) quod postea posteritati errandi occasiōnem præbuit, hoc est quod dicunt istam nimirum aquam Reuellesiam statim accnascitur, in quodam vase colligi, & ex illo postea per subterraneos ductus, in Tyburtinam Ciuitatem transportari; ergo ista aqua non erit bona, cum à radijs solaribus non possit rectificari, vt superius ex sententia Iouberti, quę deprompta est ex Hipp. monumentis; cum radij solares hac sint virtute prædicti, ergo non est ita bonę qualitatis sicuti est aqua Anienis: immo hoc potius bonitati Aquę Reuellesię, quam alteri qualitati est condonandum; quia cum huiusmodi aqua omnes optimas qualitates bonarum aquarum à suo originario fonte trahat, si radijs solaribus prorsus esset exposita, ad puriorē naturam transiret, & potius prauitatis, quam maioris bonitatis causa esset; cum

ad

ad naturam aquę elemētaris accederet; quę ex Hipp. est potu pessima. Attamen quidam dicere vltius posset; Anio etiā oritur ad Solis ortum, ergo non est dispar ratio, cum sit & ipse lucidus, splendens, & habeat omnes qualitates, quas habet aqua Reuellesia; sed hoc est in Hipp. verbis notandū. Quando ait, *Quarumcumq. quidem fontes ad ortum Solis se habent hęc quidem optimę se met ipsi sunt, &c.* Quidnam his verbis significari velit, & qua de causa has aquas optimas esse simpliciter nō dixit, crediderim ego Hipp. voluisse illis verbis, quod omnes aquę quarū fōtes ad alias cœli regiones, ac Plagas vergunt, ijs conferantur; & illæ quæ ex fontibus fluunt, qui ad orientem Solem sunt siti, & currunt versus orientē, eas optimas esse ait, ceteras vero, quę ab alijs fontibus manant, qui ad aestuum ortum spectant, eas deteriores esse, & sic de cæteris aspectibus, qui ad hybernum, qui ad Autunale aspectū oriuntur idcirco dixit illas aquas se met ipsi optimas esse, cū omnes orientē sole semper spectet & currant. Quod cum ita nō succedat in

Aniene ideo non est tanta bona qualitas ipsius aqua, quemadmodum Renellesia, quippe cum nascatur, & currat versus orientem, etiam si non currat, dura ad Civitatem habitat, ob hoc non inferatur, quia motus, & cursus eius primus non sit versus orientem, ut etiam esset, si non impediretur, quod Anienis aqua nequaquam accidit. Immo levitas istius Renellesia maior est, quam fluminis Anienis, cum faciliter in ea carnes, & legumina coquuntur, ut notum superius ex Gal. sententia, & usus quotidiebus adauges præstantiam, cum à Medicis huius loci agris cruda propinetur absque illa coctione, & eo modo, quo à fonte habitur: Anienis autem, nisi ad ignem feruerit, agris non condonatur; haec de Aqua Renellesia volui adnotare,

De Aquarī Aquas. Cap. IX.

Non me fugit meum etiam esse de Aqua Aquarī vocata (sed ut melius dicam Aqua Auri corrupto forsitan vocabulo ex duobus vocibus una sic fixata

Eta relicitis litteris A, & V, & mutatis A,
in O, & sic Aquorij sonat vox) in hoc de
Tyburtino Aere tractatu aliquid in me-
dium afferte, vt voluntati aliorum, op-
nioniq. meæ satisfaciam; Fons, & Origo,
istius aquæ, vt videre est, ad occasum So-
lis spectat: & in hoc fonte radij solares
nunquam recipiuntur, præter quam dum
Sol medium, cœli stationem tenet; sem-
per limpida est, optimaq. præ alijs aquis,
quaæ Tyburi nascuntur, ab habitatoribus
censetur; Diaphaneitatem maximam ha-
bet, adeo vt si aliquid injiciatur, optime,
& sine ullo impedimento perspiciatur; etiæ
si ad quindecim, vel viginti altitudinis
cubitos perueniret, Aestate frigidissima,
Hyeme calida; Pisces non nutrit, citissi-
mè stomacho ad vesicam transitum ha-
bet, præ alijs aquis Tyburtiniis ponderes
est leuissima, gustui dulcis; cruda ægris
præbetur, & sine ylla noxa. Vires, quali-
tatesq. istius aquæ, sicuti, & aliarum, dum
Tyburi essem obseruau, ponderauiq.: ae
satis mirabar mecum ipse, quomodo hu-
iustmodi aqua, cum nascatur in tam infi-
mo loco, in valle ad montis radicem.,

prope flumen, ad occasum Solis; esset
 tam eximiae qualitatis, & bonitatis; etiā
 si aliqui Venatores qui sāpe sunt obser-
 vantes agrorum circa aquarum potionēs
 (venatio enim sitim canibus, & venato-
 ribus inducit) mihi retulerunt, hanc a-
 quā in vertice illius montis, ad cuius ra-
 dicem oritur, in quodam montis forami-
 ne, istius aquae murmurationem audiri;
 sed quomodo cumq. sit, cur tam eximiae,
 & bonae est qualitatis? Hanc admira-
 tionem quamdiu habui, & nemo præter
 aurea illa Hipp. verba superius citata in
 lib. de Aquis, &c. è mente Animoq. de-
 leuit. *Quarumcumq. quidem* (inquit)
fontes, ad ortū Solis, se habēt, hec quidem
optima ipse se met ipsis sunt; secundæ ve-
ro, ab illis sunt quarum fontes medium
regionem inser occasus astiuos, & hyber-
nos spectant, istas omnes aquas, que na-
scuntur in bisce locorum aspectibus, opti-
mas esse: Atque ideo cum ista Aquorij
aqua ad istos nascatur aspectus, optima
est (ob quam bonitatem Tyburtes Auri
nomen imposuerunt, & corrupta voce
Aquorij vocarunt) oritur enim, inter

æstiuum, & hybernum Solis occasum. nam fontes, qui ad istum aspectum sunt positi, satis à Sole calefieri attenuari possunt: qua propter illius aquæ satis leues, puræ, ac splendidæ sunt; si quidem Sol in æstiuo occasu, neque in media regione inter æstiuum occasum, & hybernum ita debilis est, vt in hyberno occasu: Quamobrem aquæ illæ, quorum fontes hybernum occasum spectant, calidores, crassiores, ac frigidiores sunt, quam opus est. Indicium vero tutum bonitatis harum aquarum est, illas æstate frigidas, hyeme vero calidas esse; id vero contingit huic aquæ Aquorij à qua bonitate motus, & ductus *Illustris. Card. Coetus.* Villam suam Amænissimam tametsi ratione loci exiguum, sed bonitate aquarum gratissimam exædificauit, atque ornauit; ubi suas felices quietes, ac dies calidos, cum istis aquis tèperabat, & egreditur cù sanitate commutabat saepius.

Sed iure optimo aliquis studiosus per cunctaretur, qua nam ratione fieri possit, aquas quæ è profundis fontibus pullulat, hyeme calidas, æstate frigidas esse; & cur

Itē eadem aquę sīnt coeteris p̄f̄stātōn
rēs: à qua p̄f̄stō diffūltatē paucis m̄
exp̄dīre possū; tūr aquę, quę à profūdis
fontibūs oriuntur, hyeme calidę sīnt, c̄sta
te frigidę, vt Hipp. supra loco citato dō,
cūr, hoc fieri per Antiparistāsim ab om̄
nibus videatur receptum, qua prop̄ter non
erit ab re aliquid de Antiparistāsi in me-
dium afferre; quippe illa cum non sit nisi
circum obſtentia quędam calidi, circa
frigidū & frigidī circa calidū, hanc
autem nullam esse Gal. 3. de ſimpl. med.
facul. affirmauit; Quamuis ſibi ipſi videa-
tur contra dicere, cūm in comm. i 5. Aph.
1. ſect. rationem reddat; quare ventres
hyeme, & vere ſint calidissimi; Eos hye-
me calidissimos eſſe (ait) quoniam calor
cali ipſius ambientis, frigiditatem refu-
giens, in intimas corporis partes ſe recipit
et aſte vero in ambientis aeris calorem
veluti in ſibi ſemilente ſe diffundit.
Idēq. intima animantium partes biem
calide, aſte vero frigida ſunt. hac ea-
dem ratione ego dicam, intimas terrę
partes c̄state frigidas, hyeme vero cali-
das eſſe fontesq. & puteos, qui ex inti-
mis

mis terrę partibus nascuntur, hyeme ca-
lidam, estate frigidam habere aquam...
Sed quoquo modo ista antiparitasis ca-
lidi frigidique sit, an calidum in locum fri-
gidi, & frigidum in locum calidi succe-
dat, accidens enim de uno subiecto in
aliud migraret, quod esset contra firmis-
sima Arist. documenta. An calidū, quod
in intimis terrae locis est, in se colligitur,
quod terrę superficies à frigideitate
Cœli, quę eam ambit, densa, ac dura redi-
datur; qua de causa cum calor ipse per-
fatum habere non possit, in se colligitur,
multiplicaturq: & aquas, quę in illo loco
gignuntur, calefacit, Aestate vero, quia
terre superficies à calore Solis extenua-
tur, & rare fit, ideo calor, qui in terre
visceribus est, perfatum habet, & in ca-
lore Solis veluti in sibi similem diffun-
ditur, ut dixi; Quamobrem intime terre
partes frigidę redduntur, & atque aquas
inde oriuntur, frigidę sunt; sed si quis ex-
actius hanc rem inquirere cupit, & qua-
nam ratione calor, qui in terre visceribus
includitur, aquas calefaciat, adeat Hipp.
lib. de Natura Pueri, qui apertis verbis,

hoc declarat, & hec de Antiparistasi sat
tis sint explicasse; ne aliena alicui vi-
deatur, & erronea esse illa opinio
quam de aquis habent, quæ estate sunt
frigidæ, hyeme vero calent, eas esse bo-
nas, quia eç mutant naturam; cum po-
tius ridicula sit ista, quam prudens obie-
ctio, cum videamus ex Gal. in Commenc.
15. prima Particula Aph. *Ventres hyeme*
calidos, aestate frigidos. tamen non mu-
tant naturam, nec temperaturam.

Concludam ergo secundum Hipp:do-
gmata à me superius recensita, quæ ipse
in lib. de aquis, &c. enumerat, aquam
istam Aquorij præ ceteris aquis Tybu-
ris optimam esse, nec obstare (friula illæ
obiectio) quod pisces non nutriat: cum
id potius bonitati, quam secus tribueret
possimus; cum Pisces ad depurandam, ad
defecandam aquam apti sint, quod mihi
nime est necessariū prædictæ Aquæ; ideo
illos non nutrit, præsertim, quia nutrimentum
eorum non continet, & propter ni-
miam frigiditatem fortasse pereunt.

De

De Aqua Fontis Sancti Angelii.

Cap. X.

Indubitatum est, fontem quendam nouum Tyburi ortum fuisse Anno circiter 1550. quem Tyburtes S. Angelii, communi vocabulo appellant, cū propere S. Angeli Ecclesiam scatet, tertiam fere milliarum partem ab urbe Tyburtina distantē cuius aqua egris cruda, & ut ē fonte venit conceditur, quod meo quidē iudicio non ritē fit, cum huiusmodi aqua non vacet nec vitio, nec culpa; non habens bonas illas qualitates, quas supra ex Hipp. de bonis aquis retuli; cum in conuale nascatur, ortui Solis auersa, nec omnino radijs solaribus exposita, cum ad meridiem nascatur, eē enim Aquę ex Hipp. in lib. de Aquis, &c. pef-
fimę sunt, & valde male; Aqua istius fon-
tis vena parua est, & in estate media sic-
catur, & perditur, & non currit, neque
apparet: vnde sum ex illorum opinione,
videlicet huiusmodi aquam non trahere
originem à mari; quemadmodum fluuij, &
alijq.

alijq. fontes trahunt, & currunt tam in media, & sicca estate, quam in cōteris anni temperibus: At cū huiusmodi fons in estate media, & in sicca prēcipue non fluat, potius ex terre cuniculis ducere originem existimarem, vt docuit philosophus, mediantebus tamen hybernis pluvijs in illana conuallem ex altis, & temporaneis ductibus, quāc cīciter sunt aggregatis, quam ex mari ortum ducere.

Statuendum igitur opinor, Aquam istius fontis crudam omnino esse, cum ex glacie nire, & hybernis imbris fit genita, & ducat principium; Imbrium aquarum qualis fit qualitas, atque natura expressa est Hipp. sententia lib. desuper citato, *frigidas et crudas omnino esse* qua de causa istius fontis aquæ, non sunt ita bona qualitatis, vt sunt alij fontes superius enumerati, & quod deniq; aqua ista sit cruda est expressa Andreg Bacci sententia in suo illo de Termis tractatur: Ideo multum errant illi, qui Tyburti medicinam facientes & hæc aquam egrotis crudam propinuant, & hec breueri adnotare volui.

De

De Aqua Ferrata. Cap. XI.

Non solum medico optimarum aquarum qualium est vis consideranda; verum etiam aliarum aquarium vius, prout humano corpori idoneus, vel inutilis sit, ideo meum etiani est, aliquid de ceteris huius regionis aquis; quae non sunt ita potius idoneae recensere. Oriuntur partiter in Tyburtino sola, & Sulphurea, & Acetosae, & Ferrea, & alterius sapientis, & qualitatis aquae, quarum vites ventiunt considerandae in praesentiarum. Enim vero scire est, illi aquae, quae vocant nostrates (la Ferrata) ratione loci, nomen illi forsitan impositum fuisse a sapore, quem ferri coedunt esse; decepti tamen sunt non ob aliam causam, quia sic ille locus, uti pariter & aqua appellatur. Sed longe erronea est ista met denominaatio, quo ad observare portui; ut ex infra dicendis quisq. colligente sane poterit.

Animaduertendum in primis est, aquas, quas optimas ad potum esse Hipp. exstima-

stimauit, illas dulces, & albas esse: & quare hæc qualitates requirantur, ab eodem diffuse ibi probatur. Ideo cum ista Ferrea aqua non sit dulcis; optima non erit, etiam si sit alba.

Malæ quoq. sunt aquæ, quæ è terra scatent, referentes naturam, & saporem Ferri, vel Aerijs, Argéti, Auri, Sulphuris, Vitri, Aluminis, vel Bituminis, quæ ideo ab Hipp. malæ habentur, quoniam, omnia ista metallica vi caloris fiunt, quam obrem è tali terra aquæ bonæ nō erumpunt, sed duræ, & aestuofæ.

His igitur positis, affirmare est istam aquam non ferri mineram habere; sed sulphuris potius, cum aliqua admixtione aluminis, ut ex ipsius qualitatibus videare est, pariter etiam ex effectibus, *cum causa ex effectibus innoteſcant*. secundum Philosophos, & Medicos, cum videantur lapides, qui in hac aqua sunt ad rubedinem vergere, & hanc acquirere, si diutius in aqua morentur. Rubedo enim non inducitur nisi à calore, ut clarè apparet in lapidibus igne decoctis: Sed cū Sulphur, & Alumen sint mixta ambo cælida;

lida, sunt in causa, quod isti lapides ibi reperti sunt aliqualis rubedinis; quod nota ita esset si minera istius aquæ esset Ferrrea.

Sed ex effectu melius rerum natura innotescit. Potati enim huiusmodi aqua statim haec aluum soluit lotiumq. mouet, Ferrum deniq. vel ut melius loquar, Aqua Ferrata potius astringendi, quam secus est facultatis; ut optimè norūt medicinæ periti, & usus quotidianus demonstrauit. Odor enim, & gustus huius aquæ Sulphuris naturam redolet; vt ex longa experientia, dum Tyburi essem, obseruaui, Ideo non esse potui quotidiano idoneam statuo; præcipue si ad longum tempus potaretur. Quamuis non desinant, qui illam bibant, & illi præsertim, qui agros, & possessiones propè, vel circiter colunt, & nullam noxam illis infert, præter qualitates supra enumeratas, aluum ciere, lotiumque mouere appetet, quod etiam omnis aqua sulphurea præstare solet, vt inferius in sequenti capite videbimus expresse. Hęc igitur de qualitatibus, sapore, utilitate Aquæ Ferratæ

nun-

puncupata dicere volui. Sed ex arti
pius aquæ ulterius colligere sat vnu.
quisq. potest, non esse potui idoneam, si
perpetuo illam homines potarent, cum
ad meridiem oriatur, aquas enim illas
Hipp. quae ad hanc Solis posituras or-
sum ducunt, *malas esse* dixit in lib. de
Aquis, &c. solet ulterius eodem libro il-
las aquas vocare, quæ saporem aliqueni,
metallicum habet, *indomites*, præter quæ
quod difficulter concoquantur, & præ-
cordia tarde pertranseant; quamvis ipse
Hipp. dum inquit (*salsas indomitasq.*)
eas vocadas salsas, omnem saporem, qui
in aquis esse possit, significare voluerit.

Atque ideo hanc aquam Ferratam,
non conuenire censeo uti potum, sed utri
medicamentum hominibus, ob rationes
superius allatas, cum Lotipum, Al-
uumq. mouere, ventriculum
corroborare apta sit;
hęc volui di-
xisse.

De Aqua Sulphurea, seu Alba,
Cap. XII.

Quis sanus est, at bene valens, quam-
cumq. aquam bibere debet Hipp.
lib. de Aquis; &c. dummodo no-
ea palustris, lacustris, medicamentosa,
nec graue okens sit, quod etiam Corne-
lij Celsi placitum fuit non solū de aque
vīsu, vērum etiam de cōteris omnībus
rebus, quae sanitati tuendā idoneā sunt,
(cum inquit) sanus homo, qui & bene
valet, & sua sponte est, nullis obligare
se legibus debet, neque medico, neque iā-
tralipta; non medico, quia opus medicis
est sanitarem restituere, & conseruare
iātraliptae vero bonum colorem, & vi-
res inducere, ac rationem habere, ut per-
belle etiam Cicero lib. I. Epist. familiarium
Epist. 9. dicebat.

Colligitur itaque ex Hipp. verbis su-
pra citatis aquas palustres non esse potui
idoneas, ideo illas prēteribo, etiam si per
paucāe in Tyberino solo sint. Sed unam
non relinquam intactam dubitationem;
de

de aqua scilicet Sulphurea; quæ quamuis, & ipsa lacustris sit, non est ad bibendum in mensam afferenda; sed multas alias utilitates corporibus affert: idcirco illius vires, & qualitates, quo ad potero examinabo.

Et in primis, ortus istius aquæ in planicie est, tria ab Urbe Tyburtina millaria distans, ut proficisciens Tyburi perspicuum est; cum per viam, qua Romanum itur, hæc aqua permeat. Locus in quo nascitur ad meridiem est expositus in formam Lacus; quamvis in illa Campanea, hinc inde varij istius aquæ Riuuli pullulent; maior tamen copia & quantitas est illa, quæ è Lacu scaturit.

Non defuerunt inter antiquos, qui de huiusmodi aqua memoriam posteris tradiderunt, ut satis dilucide Vitruvius hisce verbis scribit, sunt etiam odore & sapore non bono frigidi fontes, qui ab inferioribus locis penitus orti per loca ardentia transfluentes, & ab eo loco per longum spatiū terræ percurrentes refrigerati perueniunt supra terrā, sapore, coloreque corrupto, ut in Tyburtina quis Albula, & in Adea-

Adeatino fontes frigidis, odore qui sulfuratis dicuntur: & Pausanias Auctor reconditarum rerum indagator solertissimus hoc de Tyburtinis Albulis dictum proculit; Iuxta Urbem Romam Anienem transmittentibus flumen, Albi latices periuntur, qui primo statim in eius ingressu, adeo gelidi, rigentesq. sunt, ut frigus, rigoremq. non mediocrem causent, manentes autem in illis paulum, perdurantesq. adeo calefaciunt, ac si ex pharmacis igneū quippiam excalefactorium ebibissent. Nō paruae igitur admirationis ei fuit ista Albularum aqua, atque adeo statim subiectit hos albularum fontes cum ex omnibus, quos ei videre contigerat, maxime digni admiratione visi fuerant: Verum eorum naturā non subtacuit quoq. Strabo, in hac (ait) Planicie Anio fluit, & quas nuncupat Albulas aquas frigidas multis ex fontibus exeuntes, varios ad morbos salutares, cum potu tam incentiobus admissas. Martialis etiam easdem suis carminibus celebrat.

*Itur ad Herculei gelidas qua Tyburis
arges.*

G Ca-

Canaq. sulphureis Albula fumat aquis.

Vnde illas Plinius *Iuxta Romam decurrentes prægelidas vulneribus esse medentes*, dixit. Minera Sulphuris est, necnon etiam aliquid Bituminis habet, semper calet, potius medicamentosa esse poterit quam potui idonea; cum expers sit illarum qualitatū, quas supra de Aquis, quæ in potum vti Alimentum veniunt narraui; cum potius aduersissimam habet naturam, cum sit gustui in pura, sulphurea, vsu atque aspectu sit albula, odoratu denique qualitatem sulphuris præ se ferat; sed vnum obseruandum est. Quod fumus qui exhalat ab ista aqua, indicat substantiam terrestrem in ea contineri valde ignibilem. Fœtor vero, iudicat ipsam esse valde indigestam, & non terminatam; sed potius calore corruptente, esse corruptam, & digestione completā, & hæc est quoq. causa, quod sulphur sit vniuersalis materia omnium metallorū: est autem calidum, & siccum, ad quartum fere perueniens gradum, vt ex Auctenna, & Diocor. colligitur. Propter has igitur qualitates erit ē mensa delenda.

hæc

hæc sulphurea aqua, etiam si multis morbis depellendis sit idonea, vt ex Antiquis Balneorum vestigijs, ac monumentis, quæ propè ortum ipsius aquæ hodie videntur, colligere possumus; quod est sicutum manifestissimum Antiquis temporibus hanc aquam ad varios depellendos morbos vsui fuisse, etiā si hodie huiusmodi lauandi vsus sit abolitus, cum illa careant commoditate, quæ vsui esset opportuna, vt homines commodè lauare se possent: attamen usum istarum aquarum ad varias ægritudines optimum esse adnotaui, expertusq. etiani atque etiam fui. Sed præcipue ad omne genus Scabiei, & Elefantiasis, vt in quodam iuuene Romano contigit hoc morbo laborante, qui cum in istam aquam sæpe sæpius se lauasset, sanus ab illo rebelli morbo euasit, & hoc fuit factum meo consilio. Quamuis sit quoque expressa Gal. sententia lib. I. de simpl. Medic. facul. *Vlceribus idoneas esse, & illis quoq. qui fluxionibus tentatur.* testatusq. est primo de sanitatuend: immo q. de Pulsium præsag. *Loturam istius aquæ hydra picis optimam*

esse,

esse, ut ex Matthioli sent. lib. 5. cap. 14.
colligitur. Sulphureas omnes excaleface-
re & siccare voluit, immo efficaciter illæ
neruos emolliunt, ac proinde resolutis, con-
vulsis, tremulis stupidis contractis, perido-
neæ inueniuntur: eædem compaginum
tumores discutiunt, & dolores mitigant,
nam ubi quispiam coxendicum dolore,
aut Podagra, vel Chiraga vexatur, Sul-
phureosæ aquæ Balneo magnopere iu-
natur. Præstant etiam ad iecineris, Lie-
nis, ac vteri dolores, atq. tumores: in ijs
genitos, mirifice, resoluunt; ventriculum
laxant. non est ab re ergo has optimas
qualitates hanc quoq. aquam habere;
cum videamus multas aquas in varijs
Italiæ locis esse commendatas pro diuer-
sis ægritudinibus salutares, quæ vel Sul-
phuris, vel Aluminis, vel Ferri, vel Ni-
tri, atque alterius mineralis naturam, &
qualitatem referant. Cuiusmodi sunt illæ
quæ scatent propè ciuitatem Viterbij, &
in Castro Sancti Casciani, ac in Sena-
rum Ducatu, quæ ad varios affeçtus atq.
morbos fugandos sunt per idoneæ; cum
in sua minerali origine, atque ortu, alijs-
que

que habeant annexum Sulphur atq. Alu-
men, vt optime illarum vires ponderaui,
atq. indagaui, cum ad ista Balnea, pro cu-
ratione Illust. Equitis Rom. accersissem.

Albulæ præterea interprete Galen. &
Meth. dicuntur aquæ Aluminosæ, cutem
lauantes, mirum in modum astringentes,
& ulceribus medentes; cuiusmodi Stra-
bo, *non paucas esse in Agro Tyrburtino dia-*
xit, & est illud etiam. Virg. 7. Aenead.

Lucoſoſq. ſub alta

Confulit, Albunea nemorum quæ ma-
xima ſacra

Fonte ſonat, ſeuamq. exhalat opaca

Mephitis

At notandum est quod Mephitis, esse quid
maximi odoris, hoc n. perbelle adnotauit
Virgil. cū maximus percipiatur naribus
odor harū aquarum, cum aliquis propè il-
las ſeſe conferat; vti quotidianus viſus te-
ſtificat illis qui illuc pertranſeunt.

Non erit igitur præter rationem, ſi
Aqua Tyburtina Sulphurea, ſeu Albulæ
ad varios morbos, multasq. ægritudines,
depopulandas ipſa quoq. apta, idoneaq.
ac ſaluteris eſſe poſſit; cum iſtius aquæ

Minera maior sulphuris sit pars, cum aliæ
qua vero admixtione aluminis, vti dice-
batur superius . O vtinam profecto in
animum Tyburtinorum caderet, hæc Bal-
nea resarcire ; quod valde clarum esset
quanta in dies vtilitas corporibus neu-
tris, ex ipsamet aqua suscitaretur, & hæc
obiter dixi, cum non desinant scriptores
qui de hac Aquarum Termalium re, cu-
muliatis scripserint .

Qualis autem fuerit præcipua causa,
quod Aqua Tyberis , super omnes alias
aquas, vti saluberrima laudetur à Petro-
nio, contra quam opinionem, inuehit Co-
lutijs de Aqua Tyberina & Mercuria-
lis in sua praxi, & Cardanus lib. de Pro-
uidentia ex anni constitutione; quoniam
his rationibus erat ductus, vtputa Primo
dicunt aquam Tyberis difficulter putre-
scere, Secundo claram esse, tertio in Ty-
berim Metallicas aquas ingredi , quæ a-
quam tenuiorem , ac salubriorem fa-
ciunt , immo ab eodem Colutio multæ
aliæ afferuntur rationes solutæ , quas
si referre vellem , magnam suscepisse
prouinciam , & à meo instituto ab erras-
sem,

sem, cum de Tyburtinis Aquis, & Aer dicere proposuerim non de aliorum locorum aquis; Hæc igitur disputatio, alterius erit loci, ac interim curiosius vi deas citatos Auctores.

Hoc vnum tantum cum doctissimis viris affirmare liceat, totam illam bonitatem, quam aqua Tyberis habet, habere ab Aquis Tyburtinis, primum ab Aniene, demum ab Aqua sulphurea, quæ est tanquam anima (metaphoricæ loquendo) Aquæ Tyberis, cum si ista non esset, pessimas in se qualitates haberet, quippe multas palustres, & cœnosas, atque lutulētas aquas Tyberis Alueus recipiat: Quæ omnes in causa essent, ut pessimæ, ac prauissimæ qualitatis essent, si ab aqua sulphurea non rectificarentur.

Ciuitas itaq. mea Tyburtina, multis à natura dotibus est exornata, cum non solum optimum Cœlum; & Amenissimum situm habeat; Sed non desunt etiam tum Boreales flatus, tum Fauonij spiritus, ad illam expurgandam. Si quid maii, ex Stellarum cursu inesset; oleiq. ceterarumq. rerū victui necessariarum, in su-

premam Bonitatem est foecundissima, & quemadmodum non defuit in esculētis, ita etiam manca nunquam fuit in potulentis natura; cum optimas aquas in isto solo hauriri fecerit, & aliquas etiam quę ad expellendos morbos vtiles apprimē essent, quemadmodum est hæc Sulphurea, & vt summatim dicam Aqua omnis Mineralis eandem facultatem habet, quam habet illud, quod admiscetur. & hæc pauca de Aqua Sulphurea volui attulisse, cum multi multa exarauerint.

De Pluuialibus Aquis. Cap.XIII.

VT nil intactum à me relinquatur in hoc tractatu, iure merito, de caeteris aquis, quas Tyburtes præcipue potant, erit aliquid dicendum, scilicet de Aqua Pluuiia cum hanc aquam quoque multi ex nostris potent. Cum sere omnes domus suās habeant Cisternas, vt aquae quę ē nubibus descendunt redundant, quas deniq. ex illis locis ad postandum hauriunt, nulla adhibita cura, & diligentia inter bibendum.

De

De Pluuialium bonitate controuer-
siam non inuenio apud Medicos, cum
Hipp. omnium aliarum aquarum p-
ræ-
stantissimam, leuissimam, dulcissimam,
tenuissimam, ac demum splendidissimam
pluuialem esse existimauerit. in lib. de
Aquis, &c. Sed illa nimirum, quæ æsta-
te media, silente Cœlo pluuit, alia ve-
to, quæ eodem tempore, cum tonitruis
descedit, tonitruosam propriè appellauit,
& non omnino optimam, sicuti etiam &
illa quæ maxima aeris, ac vētorum pro-
cella terrifico tonitruum fulgurum, &
grandinis impetu velociter concitatis
nubibus è Cœlo dimittitur, vt optimè à
Gal. 6. Epid. in humanæ vitæ vsum non
fuit habita: Sed porro aqua Cisternarū
tot sanè laudibus commendanda
videtur: licet à multis medicis laudeturs
cum non solum noxia sit, cum miscela
quædam sit multarum, diuersarumque
aquaarum, quæ in diuersis anni tempo-
ribus inibi ex pluvia colligitur, tum ex
glacie, necnon etiam ex riuiibus hyema-
li tempore in tectis colliquatis. Immo
sunt vterius malæ, quia aquæ omnes sta-

tionariæ putrefactioni facile redduntur obnoxiae, quo sit, ut aqua in Cisternis collecta (si rem recte examinemus) pure, & sincerè pluiali minimè sit comparaanda, ergo non bona, saltem respectiuè videtur, ac propterea statuendum censeo, aquam, quam Tyburtes ex cisternis ad potandum hauriunt, esse potius malam, quam bonam, ex dictis supra, cum iste aquæ in istis cisternis ex qualibet pluia, in quolibet Cœli statu coaceruentur; non solum ex imbris, verum etiam ex glacie, grandine, & in quavis coeli positura. Aquæ enim iste, quas noxas afferrant, satis expressa est Hipp. doctrina, verum etiam Gal. cum concoctionem impedian, vrinam cohibeant; laterum dolores flatusq. generent, & multa alia denique incommoda faciant, quae breuitatis studio preteribo. Et nulla alia de causa hoc evenit, nisi quod in glaciem, vel niuem cōcrevit omne, quod tenue inheruerat : Ideo istius aquæ usus non erit simpliciter bonus, nisi optimam in recipiendo hanc pluiale aquam diligentiam, atque studium adhibeant, & illæ aquæ,

āquæ, quæ ex tonitruis, & procellosio
proueniunt temporibus, in cisternis non
recondantur, neque etiam illæ quæ ex ni-
ue, glacieq. coaceruantur; sed tantum il-
la est recolligenda, quæ silente Coelo, &
aestate media descendit, ac saltem illa,
quæ sine tonitruis, glacie, niueq. descen-
dit, atque adeo optima erit aqua cister-
narum, vt notabat Hipp. lib. de vulneri-
bus circa finem, afferens *Pluuiales aquas*
leuissimas tenuiissimas, limpidissimas, di-
lucidissimasq. esse, &c. alioquin omnes il-
los affectus bibentibus afferet, quos su-
pra narraui, & longe plures, quamuis in
cisternis Tyburtinis, in quauis Coeli sta-
tione, & nulla adhibita cura, & diligen-
tia, recondatur, nil noxiū videatur
afferre bibentibus, ob nullam aliam ra-
tionem credo, nisi quia temperatus sem-
per in quolibet anni tempore Aer istius
Ciuitatis est, vt demonstratum.

Haec pauca de Aqua Cisternarum
dicere volui, vt cumulatior hic breuis
tractatus foret, quamuis multa plura di-
cere circa id possem; sed cum de Aquis
propriis, & simpliciter scribere non pro-
posue-

posuerim, Sed de illis quatenus ad bonum Aerem conducant, si bonae, vel malae in illo aere nascantur, ac ab habitatoribus illius loci potentur: volui significare.

De Lapide Tyburtino, & Bellarīs.

Cap. XIV.

Praetereundum sedulo non videtur, aliquid dicere; de Tyburtina Lapidicina, & in calce huius tractatus, adnotare; quae, & si nil ad salubritatem aeris conducat, tamen cum in Solo Tyburtino nascatur, & effodiatur pauca dicam. Lapis enim Tyburtinus, non solum Antiquis, ut ait Plinius; sed etiam nostris temporibus in usu fuit, ut testimonium praebent Mirabilia, & pulcherrima Romanorum Lauacra, superbissima Palatia, solidissima Amphiteatra, Lapide Tyburtino constructa, Splendidissimum quoque nouae Vrbis in Vaticano Templum atque Palatium, tantum visentibus confert stuporem, ut aliarum Ciuitatum possit miracula superare, & demum nihil est in antiqua, & noua Roma pulchre construtum,

etum, quod non sit, ex isto lapide expos-
litum exornatumq.

Haec igitur Lapidicina est in amoe-
nissima planicie, & parum ab Aqua sul-
phurea distate. De ortu, & generatione la-
pidis esset mihi aliquid dicendum, at cū
non sit huius loci, ideo missa haec faciā,
& aliquid etiam esset dicendum, de ori-
gine Bellariorum Tyburtinorum (vulgo
confetti di Tiuoli) generantur enim in
eadem planicie, ex aqua sulphurea; quae
vi solis, in media aestate, ex Aqua illa
sulphurea, quae per planitatem illam ser-
pit, efficiuntur, non sine magna admira-
tione, & nostrae Ciuitatis splendore.
Nam sicuti natura in coeteris rebus, vi-
ctui necessarijs abundantissima est in hac
patria, ita etiam & in ipsis Bellarijs, cum
ex Zaccharo efficere minime posset ex
ista materia modum efficiendi adinue-
nit, vt nihil in ista ciuitate deesse, deside-
rariq. videretur, quae in lautis coenis
expetere solent Delitosi.

Et haec de Vinis, Aquis, Aere Ty-
burtino coeterisque rebus in isto aere
nascentibus: pro viribus meis dicta-
sint

Pro De Tyburtini Aeris
sint satis spinosiora , ad laudem Dei
Beataeq. Virginis eius Matris Mariae ,
& sanctorum nostrorum concium.

F I N I S.

Candidus Lector sic errata corriget.

Partia quædam errata consilio omissa
sunt, in quibus Lector decipi non potest uti
cum littera pro littera posita est sic quo-
que interpunktorum, & accentuum negle-
xitius emendationem, qua vero visa sunt
nobis necessaria recoluntur.

Pagina 6. verificulo 7. legere videat. p. 7. v. 8. l. me
proposuisse. p. 8. v. 20. l. dimensionis. p. 10. v. 5. l. rapi-
tur. p. 11. v. 24. l. deferuntur. p. 12. v. 7. l. spirare. ibid.
v. 9. l. constet. p. 12. v. 22. l. etiam. p. 21. v. 10. l. Zephy-
fi. p. 22. v. 8. l. nullo. p. 23. v. 10. l. sint. p. 26. v. 11. l. no-
bis. p. 34. v. 10. adde non. p. 37. v. 3. l. nulli alij Ciui-
tati est haec secunda. p. 40. v. 4. l. in bellarijs. p. 58.
v. 1. l. Nam. p. 64. 2. 18. l. re. p. 68. v. 19. l. videtur.
ibid. v. 21. l. altera aqua. p. 71. v. 12. l. sol moderari.
ibid. v. 13. l. ille violentus motus. p. 73. v. 13. l. pota-
tionibus. p. 79. v. 11. l. quam alterum saporem. ibid.
v. 15. l. quam. p. 91. v. 17. l. nisi quia. p. 92. v. 8. l. Aëris.
p. 98. v. 12. l. visu. ibid. v. 20. l. indigestione. p. 97. 23.
l. incensionibus. p. 101. v. 16. l. est. ibid. v. 20. l. testifi-
catus.

